

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för socialt arbete

”ATT VÅGA SÄTTA ORD PÅ HEMLIGHETEN”

– En kvalitativ studie om hur kommunikationen mellan barn och hemmavarande förälder har förändrats efter det att barnen deltagit i verksamheten Solrosen

SOLROSEN

Stöd till barn med pappa/mamma i fängelse

Socionomprogrammet
C-uppsats
VT-2007

Författare: Teresa Lundberg
Anna Löwenborg
Handledare: Annica Johansson

Förord

Vi vill framföra ett stort tack till personalen på Solrosen, för deras engagemang och tro på oss .

Ett stort tack till ”våra” tre barn och deras mammor som delat med sig av sina erfarenheter till oss!

Vi vill också rikta ett tack till vår handledare Annica Johansson som otröttligt har läst och tyckt till om det vi skrivit.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för socialt arbete

Titel: **”ATT VÅGA SÄTTA ORD PÅ HEMLIGHETEN”**

- En kvalitativ studie om hur kommunikationen mellan barn och hemmavarande förälder har förändrats efter det att barnen deltagit i verksamheten Solrosen.

År: 2007

Författare: Teresa Lundberg (teresa.lundberg@hotmail.com)
Anna Löwenborg (anna@goteborg.seths.se)

Nyckelord: KASAM, kommunikation, resiliens och stödgrupp

ABSTRACT

Syftet med uppsatsen är att undersöka om kommunikationen mellan barn och hemmavarande vårdnadshavare har förändrats efter barnets deltagande på verksamheten Solrosen.

Uppsatsen utgår ifrån frågeställningarna:

- Hur upplever barnet att kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren förändrats?
- Hur upplever den hemmavarande vårdnadshavaren att kommunikationen mellan den hemmavarande vårdnadshavaren och barnet har förändrats?
- Vad anser personalen på Solrosen sig ha bidragit med gällande kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren?

Solrosen är en verksamhet som drivs av Göteborgs Räddningsmission och som arbetar med pedagogisk gruppverksamhet för barn och ungdomar i åldrarna 5-18 år. Solrosen erbjuder stöd till barn, föräldrar och andra anhöriga då en familjemedlem frihetsberövats. Stödet kan innefatta gruppdeltagande och individuella samtal. Solrosen anordnar även andra aktiviteter såsom läger och fester. Verksamheten är kostnadsfri och öppen för alla.

Uppsatsen bygger på kvalitativa intervjuer med tre barn och deras mammor samt två projektsamordnare anställda vid verksamheten Solrosen. Resultaten har analyserats med hjälp av följande teorier: KASAM, resiliens, risk- och skyddsfaktorer och kommunikationsteorin. I vårt resultat framkommer det att kommunikationen mellan barn och hemmavarande vårdnadshavare har förändrats efter barnets deltagande i Solrosen. Dock upplevs förändringen på olika sätt av barn och förälder. När vi har intervjuat barnen har de framhållit vikten av att få träffa andra barn i liknande situationer och att lära sig våga sätta ord på sin ”hemlighet”. Vi upplever att Solrosen är en fristad för barnet, och har en stor inverkan på barnets välbefinnande i den utsatta situationen

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
2. BAKGRUND	3
3. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	4
4. METOD	5
4.1 Val av metod	5
4.2 Litteratur.....	5
4.3 Intervjuer	5
4.4 Analysmetod.....	6
4.5 Urval och avgränsningar	6
4.6 Validitet och Reliabilitet	6
4.7 Etiska överväganden	7
5. TIDIGARE FORSKNING	9
5.1 Barnets reaktioner	9
5.2 Barn – och föräldrarelationen.....	9
5.3 Förebyggande och stödjande insatser.....	10
6. TEORIER	12
6.1 KASAM	12
6.2 Resiliens, Risk- och Skyddsfaktorer	13
6.3 Kommunikationsteori.....	15
6.3.1 Kommunikationsprocessen	15
6.3.2 Icke-verbal kommunikation	15
6.3.3 Kroppsrörelser.....	15
6.3.4 Verbal kommunikation.....	16
6.3.5 Tolkning av budskap	16
6.3.6 Metakommunikation	17
6.3.7 Kongruens	17
6.3.8 Dysfunktionella budskap.....	17
6.3.9 Ofullständiga budskap.....	17
6.3.10 Indirekta budskap	18
6.3.11 Öppen kommunikation.....	18
7. RESULTAT	19
7.1 Barn	19
7.2 Hemmavarande vårdnadshavare	22
7.3 Projektsamordnare.....	26
8. ANALYS	31
8.1 KASAM	31
8.2 Resiliens, Risk och Skyddsfaktorer.....	32
8.3 Kommunikationsteori.....	34
9. DISKUSSION	37
KÄLLFÖRTECKNING	40

BILAGA 1 Intervjufrågor Barn

BILAGA 2 Intervjufrågor hemmavarande förälder/vårdnadshavare

BILAGA 3 Intervjufrågor projektsamordnare

1. INLEDNING

Barn till föräldrar som är frihetsberövade är själva oskyldiga, men straffas indirekt av den svåra livssituation som familjen ofta hamnar i på grund av själva frihetsberövandet. Det är mycket skam och skuld som är knutet till att ha en familjemedlem i fängelse och det kan vara svårt att veta hur situationen bör hanteras i förhållande till barnet (www.kvv.se).

I dag lever tusentals barn i Sverige separerade från sin fängslade mamma eller pappa. Barnen till dessa fängslade föräldrar är en bortglömd och osynlig grupp barn. När det gäller hjälp och stöd för dessa barn så finns det få direkt riktade insatser. Trots att utländsk forskning visar på att dessa barn bär på stor ilska, skuld och sorg, ofta har olika kroppsliga symtom, har svårigheter i skolan samt löper en ökad risk att själva hamna i kriminalitet, görs det väldigt lite för att hjälpa dessa barn (Melin, 1998).

Under ett studiebesök i samband med vår socionompraktik våren 2006 kom vi i kontakt med verksamheten Solrosen. Solrosen är en pedagogisk verksamhet som erbjuder stöd till barn och föräldrar och andra anhöriga som har en frihetsberövad familjemedlem. Då vi är intresserade av barn och ungdomar ville vi skriva vår uppsats om en verksamhet som vänder sig till barn i utsatta situationer. Då vi båda upplevde att de insatser som Solrosen erbjuder är mycket viktiga när det gäller att lyfta fram dessa barns utsatthet, kontaktade vi verksamhetsledaren för Solrosen, Yvonne Lagerstedt, som ställde sig positiv till att vi skulle skriva vår C- uppsats om verksamheten.

Vi har valt att i vår C- uppsats fokusera på kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren då vi anser att en fungerande kommunikation är av yttersta vikt för barnet som genomgått en tillfällig förlust av den andre föräldern. Vi tror att kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren kan påverkas negativt av den utsatta situationen. Många föräldrar väljer på grund av rädsla för att vetskapen om att frihetsberövandet skulle skada barnet att inte berätta att mamma eller pappa sitter i fängelse. Dock dröjer det inte lång tid innan barnet förstår att den hemmavarande vårdnadshavaren inte sagt som det är, då barn oftast känner på sig om föräldrarna undanhåller information vilket leder till att de mår dåligt av ovissheten. Då barns fantasier oftast är mycket värre än verkligheten är det bättre att få höra sanningen då detta kan lugna barnet och förbereda det på omgivningens reaktioner (ibid.). Vid ett frihetsberövande av en mamma eller en pappa kommer en familjroll att vara obesatt och barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren måste vänja sig vid ett nytt familjemönster (www.kvv.se).

Vi tror att de metoder som Solrosen använder sig av i sitt arbete med barn och föräldrar kan bidra till att barn och föräldrarelationen förändras på olika sätt, genom att öppna upp kommunikationen mellan barn och föräldrar, skapa förtroende, trygghet och att avlasta familjerna från skam och skuldkänslor. En annan viktig aspekt av Solrosens arbete är enligt oss att hjälpa barn och föräldrar att visa och sätta ord på sina känslor. Barnet kan reagera med sorg och med längtan samt känna både saknad och tomhet. Ofta reagerar barnet med gråt, ilska eller raseri riktat mot sig själv eller mot omgivningen. Sorgen kan också ta sig uttryck i avvisande, avvisandet kan vara riktat mot den som är frihetsberövad eller mot den hemmavarande vårdnadshavaren (ibid.). Då den hemmavarande vårdnadshavaren är tyngd av sin egen sorg och förtvivlan och exempelvis kan vara arg, innesluten, trött eller nedbruten drabbas barnet av känslan av att inte bli sedd. Vissa barn tar på sig en omsorgsroll gentemot den vuxna. För att inte ytterligare belasta den vuxne vill barnet uppträda snällt, medgörligt

”Att våga sätta ord på hemligheten”

och hålla egna funderingar inne, vilket kan leda till att barnets egen bearbetning av situationen hämmas (ibid.).

”Att våga sätta ord på hemligheten”

2. BAKGRUND

Omkring 10 000 barn i Sverige har en förälder som sitter i fängelse. Det finns också ett stort mörkertal. Många av dessa barn har upplevt svåra saker och ofta får det ingen möjlighet att bearbeta detta då familjen många gånger kan ha svårt att tala om det som har hänt. Barnen riskerar att bli mer eller mindre osynliga, då föräldrarna ofta har egna problem, och många av barnen har tappat tilltron till de vuxna (Solrosen, informationsblad).

Solrosen är en frivillig verksamhet som startade år 2000 och drivs av Göteborgs Räddningsmission. Verksamheten har bildats för att se, medvetandegöra och stödja denna barngrupp samt deras anhöriga. Personalen på Solrosen utgörs av personer från olika professioner, så som till exempel socialpedagoger och psykologer. Personalen har tystnadsplikt, med undantag för om barnet befinner sig i stor fara. Verksamheten är kostnadsfri och öppen för alla. Solrosen riktar sig både till barn, ungdomar och föräldrar, men det är på barnen och tonåringarna som fokus ligger. Solrosen arbetar förebyggande, där viktiga delar i stödet går ut på att förmedla kunskap och medvetandegöra. På Solrosen vet man att barn och ungdomar med en förälder i fängelse behöver få träffa andra i samma situation, få hjälp med att bearbeta och sätta ord på vanligt förekommande känslor som till exempel sorg, skuld och skam, men det är också viktigt att barn och ungdomar får möjlighet att leka, spela och ha roligt, att de helt enkelt tillåts må bra fast att andra personer i dess närhet mår dåligt. Solrosen har utformat sin verksamhet för att kunna möta dessa behov hos barn och ungdom (ibid.).

Verksamheten har en pedagogisk gruppverksamhet för barn och ungdomar mellan 5-18 år. Den pedagogiska modellen som Solrosen arbetar utifrån används ofta i arbete med barn till missbrukare. Grupperna är åldersindelade och består av två gruppleddare och högst åtta deltagare. Man träffas under två timmar en gång i veckan, samma tid och på samma plats, vilket bidrar till kontinuitet. Grupperna träffas sammanlagt sexton gånger (ibid.).

Träffarna har olika teman som man arbetar med i musik, bild och sagor, men de följer ändå en fast struktur som innebär att träffarna är indelade i olika delar såsom öppningsritual, prat om dagens tema, gemensamma övningar och lek kring temat, fika samt avslutningsritual som kan innebära att man sjunger en speciell sång. Att träffarna är strukturerade på detta sätt bidrar till att skapa trygghet hos barnen. Efter de sexton träffarna har man alltid ett utskrivningsamtal där ledarna tillsammans med barnet och föräldern/föräldrarna eller annan vårdnadshavare träffas för att prata om barnets gruppgenomgång. Man fokuserar på barnets upplevelser och behov samt om barnet är i behov av fortsatt hjälp. Är barnet lite äldre blir det mer samtal. För den hemmavarande föräldern eller annan vårdnadshavare eller person som har den dagliga omsorgen om barnet, erbjuds möjligheten att delta i en anhöriggrupp för att träffa andra i samma situation. Anhöriggruppen tar upp samma teman som i barn- och ungdomsgrupperna. De anhöriga får lov att delta i anhöriggruppen även om inte barnet eller ungdomen deltar i verksamheten (ibid.).

”Att våga sätta ord på hemligheten”

3. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Vårt syfte med denna uppsats är att försöka ta reda på om barn och hemmavarande vårdnadshavare upplever att deras kommunikation förändrats genom barnets deltagande i verksamheten Solrosen. Dessutom vill vi ta reda på vad personalen på Solrosen anser sig ha bidragit med gällande kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren.

Har kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren förändrats genom barnets deltagande i verksamheten Solrosen?

- Hur upplever barnet att kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren förändrats?
- Hur upplever den hemmavarande vårdnadshavaren att kommunikationen mellan den hemmavarande vårdnadshavaren och barnet har förändrats?
- Vad anser personalen på Solrosen sig ha bidragit med gällande kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren?

4. METOD

4.1. Val av metod

Vi har valt en kvalitativ undersökningsmetod, där vi valt att intervjua barn och föräldrar som tidigare deltagit i verksamheten Solrosen. Vi har också intervjuat två projektsamordnare som är anställda på Solrosen. Kännetecknande för kvalitativ forskning är att den syftar till att klargöra ett fenomenets karaktär eller egenskaper, man söker efter en innebörd och mening. Då ingen människa eller situation är den andra lik innebär detta tillvägagångssätt en variation och mångfald men även komplexitet (Widerberg, 2002). Den kvalitativa metoden kan även belysa de olika respondenternas uppfattning av problemet och få deras perspektiv på ämnet. Forskaren har även ett empatiskt tillträde till respondenternas värld (Larsson m.fl., 2005). När man intervjuar förmedlas respondentens upplevelser inte bara genom ord, utan också genom tonfall, ansiktsuttryck och gester, vilket bidrar till att forskaren får en ökad förståelse för respondentens åsikter (Kvale, 1997).

En vanlig metod för kvalitativa studier är intervjuer och syftet med dessa är att kunna använda sig av det direkta mötet mellan intervjuperson och forskare och det unika samtal som uppstår dem emellan (Widerberg, 2002). Det är viktigt att i kontakten med intervjupersonerna bygga en positiv och öppen atmosfär så att de även vågar prata om mer känsliga frågor. Vidare är det också viktigt att inte ställa alltför detaljerade frågor då risken finns att forskaren styr informanternas beskrivning av problemet (Larsson m.fl., 2005).

Den kvalitativa forskningen handlar till stor del om analyser och tolkningar där resultaten kan ge ny kunskap, ökad förståelse och fördjupad insikt baserad på genomtänkta tolkningar (Lindblad, 1998).

4.2 Litteratur

Under arbetets gång har vi sökt litteratur i Göteborgs universitets databas: GUNDA och Göteborgs stadsbibliotek. Vi har sökt och använt oss av både svensk och engelskspråkig litteratur. Vi har använt oss av en mängd sökord, vilka varit relevanta för arbetet. Andra källor vi har använt oss av, är information vi funnit via Internet.

4.3 Intervjuer

Vi har intervjuat tre barn och deras mammor samt två projektsamordnare anställda av Solrosen. Barn- och föräldrantervjuerna skedde hemma hos de intervjuade, detta för att det underlättade för familjerna och bidrog till att skapa trygghet, framför allt för barnen. Projektsamordnarnas intervjuer gjordes i Solrosens lokaler. Vi intervjuade barn och föräldrar var för sig, för att säkerställa reliabiliteten i svaren, då tror vi att barnen skulle påverkas av föräldrarnas närvaro. Varje intervju spelades in med hjälp av bandspelare och frågorna ställdes utifrån de tre olika frågeformulär som vi sammanställt. Växelvis intervjuade en av oss och den andre tog anteckningar, anteckningarna skulle utgöra en extra säkerhet. Då vi intervjuade barn tror vi att det var viktigt att vi styrde frågorna, men vi använde oss av det som Kvale (1997) benämner den halvstrukturella intervjuformen, där vi delvis hade standardiserade frågor men vi hade dock möjlighet att ändra frågornas form och ordningsföljd vid behov, för att kunna

”Att våga sätta ord på hemligheten”

följa upp svaren och eventuellt ställa följdfrågor till våra informanter (ibid.). Vid ett flertal gånger behövde vi omformulera frågan, då barnet inte förstod vad vi menade.

Särskilt när det gäller intervjuer med barn, bör man möta barnet i ögonhöjd, för att få direktkontakt och därmed skapa förtroende. Det var också viktigt att förklara för familjerna vilka vi är, vad vi gör och vad vi ska göra tillsammans det vill säga göra en inramning till den kommande intervjun (Cristianson m.fl., 1998). Intervjuerna har skrivits ut ordagrant, och legat som grund för analysen av intervjuerna.

4.4 Analysmetod

Att beskriva och tolka de teman som förekommer i intervjupersonens livsvärld har sagts vara syftet med den kvalitativa forskningsintervjun. Vi har valt att använda oss utav Kvaales (1997) ad hoc metod. Detta är enligt Kvale den vanligaste metoden vid intervjuanalys. Här används ingen standard metod, utan man växlar fritt mellan olika tekniker för att analysera intervjumaterialet (ibid.).

Våra frågeformulär hade vi utformat dels efter, barn, förälder och anställd och dels utifrån olika teman, detta för att underlätta för oss själva i analysen. Resultaten av våra intervjuer redovisades utefter varje målgrupp (barn, förälder och anställd). För att kunna hitta eventuella likheter, skillnader och mönster läste och lyssnade vi noga igenom intervjuerna tillsammans. Detta kunde vi sedan använda för att tolka resultatet utifrån våra valda teorier.

4.5 Urval och avgränsningar

Vi har i samråd med verksamheten Solrosen kommit överens om urvalet. Det var dock personalen på Solrosen som tog den första kontakten med föräldrarna. Våra kriterier för urvalet var att barnen inte var yngre än nio år samt att det inte hade fått gå längre tid än ett år sedan de deltog i verksamheten. Har det gått längre tid än ett år finns risken att både barnet och föräldern har svårt att återberätta om sina erfarenheter av Solrosen, vilket skulle kunna innebära att validiteten påverkas. Vi har i vår uppsats valt att bortse från faktorer som kön, ålder och etnicitet både när det gäller barn och vuxna. Åldern har för oss endast betydelse då vi inte ville intervjua för små barn. Detta på grund av att vi kände att det är svårt att intervjua mindre barn kring de frågor som vår uppsats syftar till. Vi har valt att bortse från vad anhöriggruppen på Solrosen fyller för funktion hos dem som deltar, då ingen av de föräldrar vi intervjuat har deltagit.

4.6 Validitet och Reliabilitet

Validitet innebär att man mäter det man avser att mäta (Svenning, 2003). Under undersökningens gång blev det allt tydligare att Solrosen har spelat en stor roll för barnen och deras föräldrar. Däremot har vi haft svårare att utläsa om kommunikationen mellan barn och hemmavarande vårdnadshavare förändrats efter barnets deltagande i Solrosen då vi tror att barnen kanske inte är medvetna om att kommunikationen utgör en viktig del i en relation. Validiteten i kvalitativ forskning beror på om läsaren kan skapa sig en tydlig bild av det fenomen som studeras via de beskrivningar, kategoriseringar och analyser som forskaren presenterar. Validiteten är kopplad till forskarens förmåga att kontrollera, ifrågasätta och

”Att våga sätta ord på hemligheten”

teoretiskt tolka sina upptäckter (Larsson m.fl., 2005). I samband med det kommer validiteten i denna typ av forskning till stor del vara beroende på forskarens inlevelseförmåga, att kunna lyssna på och samtala med respondenten. Validiteten beror även på forskarens förmåga att kontrollera, ifrågasätta och teoretiskt tolka sitt resultat (Kvale, 1997).

Begreppet reliabilitet kan ibland vara oklart men det innebär att resultaten ska vara tillförlitliga. I kvalitativa undersökningar blir oftast reliabiliteten lägre eftersom den kvalitativa undersökningen är mer exemplifierande än generaliserande. De faktorer som kan äventyra reliabiliteten är till exempel; intervjuareffekter, tolkningsproblem eller standardiseringsproblem (Svenning, 2003). Det finns vissa omständigheter som troligen har påverkat uppsatsens resultat. Vid några tillfällen under intervjuerna har vi varit osäkra på om barnen verkligen förstod vad vi frågade efter. Även om vi omformulerade frågor, fick vi inte alltid fram vad vi sökte. Dessutom satt vid varje barnintervju föräldern i rummet bredvid, detta tror vi kan ha haft inverkan på reliabiliteten i barnens svar.

Då undersökningen gäller en grupp med ett mindre antal barn så är inte resultaten generaliserbara. Det är svårt att uppnå generaliserbarhet när man använder sig av kvalitativ metod (ibid.). Uppsatsen kan inte svara för hur en annan liknande verksamhet som Solrosen bidrar till att förändra kommunikationen mellan barn och hemmavarande vårdnadshavare i en utsatt situation.

4.7 Etiska överväganden

Etiska avgöranden sker inte på något särskilt stadium av intervjuundersökningen, utan aktualiseras under hela forskningsprocessen (Kvale, 1997). En kvalitativ forskningsinsats kräver att forskaren noga tänker igenom de etiska frågor som är kopplade till att få ta del av privat och i många fall känslig information (Larsson m.fl., 2005). Detta är extra viktigt när man har med barn att göra, dels krävs det att minderåriga barn har föräldrarnas skriftliga samtycke och dels att man är lyhörd för barnets behov under intervjun. Vi informerade barnen samt deras föräldrar samt projektsamordnarna, som deltog i studien om det allmänna syftet med undersökningen och hur den i stort var upplagd. Vi informerade också intervjupersonerna att deltagandet var frivilligt, och att de kunde utan att ange något skäl avbryta deltagandet i undersökningen när som helst. Det är också viktigt att upplysa intervjupersonerna att det som sägs under intervjun kommer att behandlas konfidentiellt och att de är anonyma (ibid.).

Det kan vara problematiskt att direkt involvera barn i forskningsprocessen då barn och ungdomar kan önska att göra sin stämma hörd och/eller kräva på särskilt beskydd som följer av att de är barn. Då de barn som vi ska undersöka är under 18 år krävs vanligtvis ett skriftligt samtycke från föräldrarna, dock behövde vi inte detta inför våra intervjuer, då det var Solrosen som förmedlade kontakten. Detta samtycke måste vara frivilligt och förutsätter att deltagaren, oberoende av om hon/han är ett barn eller vuxen, är informerad och verkligen har förstått vad hon/han väljer att delta i för forskning (ibid.).

Vetenskapsrådet har utgivit ”Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning” där Vetenskapsrådet uppger de fyra huvudkrav på forskning som gäller:

Informationskravet syftar till att vi som forskare informerar våra respondenter om studien, dess syfte och även villkoren för deltagandet.

”Att våga sätta ord på hemligheten”

Samtyckeskravet innebär att vi upplyser respondenten om att deltagandet i undersökningen är frivilligt.

Konfidentialitetskravet går ut på att vi som forskare respekterar respondentens anonymitet.

Nyttjandekravet innebär att våra insamlade uppgifter endast får användas i vår aktuella studie (Andersen, 1998).

I samråd med Solrosen togs beslutet att barnen inte skulle vara under nio år, detta för att vi kände att yngre barn inte riktigt skulle kunna svara på de frågor vi ställde. Efter att vi genomfört intervjuerna tyckte vi att de barn vi intervjuat ibland hade svårt att förstå våra frågor, även om de var äldre än nio år.

5. TIDIGARE FORSKNING

Enligt Barnombudsmannen (2004:13) är den befintliga forskningen i Sverige om barns reaktioner vid separation, från en eller båda föräldrarna i samband med ett frihetsberövande knapphändig. Det är främst internationellt som man uppmärksammat detta, och sedan mitten av 60-talet har man i USA gjort undersökningar där man undersökt familjernas situation och då utifrån skam och skuld (Johnston, 1995). Det som har framgått är att den forskning som finns, främst handlar om de frihetsberövade föräldrarna och deras syn på föräldraskapet. Det finns nästan ingen forskning alls om hur den hemmavarande vårdnadshavaren upplever situationen kring en partners frihetsberövande samt sitt föräldraskap.

5.1 Barnets reaktioner

När det gäller barnets upplevelse av när en förälder frihetsberövas kan det uppleva blandade känslor som exempelvis, ilska, sorg, skuld, skam, ensamhet, oro och övergivenhet. Barn kan även visa dessa känslor på olika sätt. En del blir avvisande till exempel gentemot vänner, en del blir utagerande eller inåtvända samt att deras skolarbete försämras. Hur barnet reagerar beror på olika faktorer som till exempel ålder, relationen till den frihetsberövade samt relationen till den hemmavarande vårdnadshavaren, familjens sätt att förhålla sig och om föräldrarna väljer att undanhålla barnet information (Seymour, 2001).

I boken ”Fångarnas Barn” (1998) skriver Melin att barn reagerar starkt på oväntade separationer. Vidare menar Melin att det är viktigt att den hemmavarande vårdnadshavaren förklarar för barnet varför den andra föräldern plötsligt försvunnit, detta för att förhindra att barnet själv tar på sig skulden för försvinnandet. När en förälder helt oväntat försvinner ur barnets vardagsliv kan detta ge upphov till starka krisreaktioner i familjen. Den hemmavarande föräldern kanske är uppfylld av egna problem, plötsligt måste den hemmavarande föräldern själv klara av vardagsbestyren med allt vad det innebär och det kan då finnas risk att barnets behov hamnar i skymundan (ibid.).

5.2 Barn – och föräldrarelationen

Jewett Jarratt skriver i sin bok ”Barn som sörjer” (1996) att många vuxna känner sig bortkomna när de måste prata med barn om separationer eller förluster som till exempel ett frihetsberövande. Det kan särskilt gälla om orsaken till frihetsberövandet får dem att personligen känna sig illa till mods eller att de finner den ousäktlig.

Det är viktigt att föräldrarna försäkrar och visar att de älskar sina barn lika mycket trots det som hänt. För barnens skull är detta oerhört betydelsefullt, även om det kan vara svårt när hela ens liv vänds upp och ner. För att orka vidare behöver barnen hjälp från vuxenvärlden då deras trygghet och vardag slagits i bitar. För att orka med att vara ett bra stöd för sina barn kan vårdnadshavaren själv behöva stöd och hjälp från omgivningen (Melin, 1998).

Separationen mellan barnet och föräldern har sammankopplats med de svårigheter och problem som barnet uppvisar. En separation kan leda till stress hos barnet som kan identifiera sig med föräldern och själva frihetsberövandet kan leda till social stigmatisering. Det har ännu inte studerats om dessa upplevelser hos barnet kan påverkas av andra faktorer som till

”Att våga sätta ord på hemligheten”

exempel av det kriminella beteende som föräldern uppvisar eller ett svagt föräldraskap (Seymour, 2001). Björkhagen Thuresson (2005) menar att reaktionerna hos barnet vid en separation påverkas av hur omständigheterna sett ut innan och hur barnet har levt innan föräldern frihetsberövats. Förändringen blir inte fullt så påtaglig för de barn som levt skilda från sin förälder innan straffet. Björkhagen Thuresson menar vidare att hur separationen har gått till samt barnets ålder vid tidpunkten för separationen är av stor betydelse för hur barnet senare kommer att må och hur det kan klara av att hantera förändringen. I sin undersökning har hon även kommit fram till att längden av föräldrarnas straff är av betydelse för hur barnet mår, men det är främst barnets familjenätverk samt hur det professionella stödsystem samverkar kring familjen som har betydelse för hur barnet mår (ibid.).

5.3 Förebyggande och stödjande insatser

Johnston (1995) skriver i sin bok ”Childrens Support Groups” att en stödgrupp för barn och ungdomar har till uppgift att utgöra ett socialt stöd för barnen, att hjälpa barnen att uttrycka sina tankar, stärka sin självkänsla och minska känslor av skuld och skam. Vidare skriver Johnston att gruppen bör träffas minst en gång i veckan och att barnen bör vara minst åtta år, för att kunna umgås efter sociala regler och att ta till sig det som sker (ibid.).

I Sverige startades det första barngruppsarbetet 1989 av Ersta Vändpunkten i Stockholm. Många barngrupper bygger på metoderna från Anonyma Alkoholisters 12-steps program, Minnessotamodellen, CAP - Children Are People Too och Startpunktens metod baserat på CAP samt TAPP – Teen Age Power Potential. Målet med dessa program är att barnen och ungdomarna ska prata, leka, fantisera, diskutera samt ha roligt. Detta tros underlätta barnens möjlighet att uttrycka sig (Hindberg, 2001).

Ersta vändpunkten är till för dem som lever i en familj där någon är beroende av alkohol eller droger, här finns stödgrupper både för barn, ungdomar och vuxna. Ersta Vändpunktens program är kunskapsbaserade och bedrivs i grupp. Programmen bygger på erfarenheter kring familjeprogram enligt Minnesota modellen och på mångårig erfarenhet av kontakt med anhöriga missbrukare. Ersta vändpunktens arbete sker utifrån Antonovskys teori om KASAM, känsla av sammanhang, vilket innebär att man skall hjälpa barnen att förstå och hantera sin livssituation samt finna meningsfullhet med tillvaron (Lindstein, 2001).

Verksamheten Solrosen bygger på Ersta vändpunktens sätt att arbeta. Barnen träffas en gång i veckan upp till sexton gånger och varje vecka diskuteras ett nytt tema. De teorier som Solrosen arbetar utifrån har en kognitiv-pedagogisk inriktning samt Antonovskys teori om KASAM. På Solrosen behandlar man inte barnen utan det är en plats där man stöttar barnen i deras situation. Solrosens metoder bygger till stor del på programmen CAP, Children Are People Too, TAPP, Teen Age Power Potential.

Sedan 2002 bedriver föreningen Bryggan i Stockholm en verksamhet för barn vars föräldrar är, eller har varit, frihetsberövade. Tanken med verksamheten är att barn till kriminella skall få samma möjligheter som andra barn, till positiva upplevelser tillsammans med sina föräldrar. Då dessa barn löper en ökad risk att själva bli kriminella är stödet särskilt viktigt. Verksamheten bygger på erfarenheter från ett projekt inom Kriminalvården där man arbetat med att föra in barnperspektivet (www.bryggan.a.se). Bryggan bedriver även sedan en tid tillbaka samtalsgrupper för familjer där den ena föräldern är frihetsberövad eller för föräldrar som har suttit i fängelse. Träffarna innebär att föräldrarna ges möjlighet att träffa andra som

”Att våga sätta ord på hemligheten”

har liknande erfarenheter, då många aldrig tidigare har talat med någon om vilka svårigheter de upplever som förälder i en sådan här situation (ibid.).

1998 fick Kriminalvårdstyrelsen och Socialstyrelsen i uppdrag av regeringen att kartlägga villkoren för barn till frihetsberövade föräldrar, vilket resulterade i rapporten ”Barn med frihetsberövade föräldrar”. Det resulterade även i att regeringen avsatte pengar för att genomföra föräldrautbildning på anstalter och fängelser (www.kvv.se).

För många barn som upplevt eller berörts av en liknande händelse, är stödgrupper av stort värde. I gruppen får barnet möjlighet att ”normalisera” sina reaktioner genom att höra att andra barn reagerar på samma sätt som de själva. Erfarenheten är också att barnen delar med sig till varandra av sitt sätt att förhålla sig till det som skett. En stödgrupp kan också bidra till att barnen får nya kompisar, dock är det viktigt att barnen inte ersätter sina gamla kompisar med de nya. Barnen upplever ofta i dessa typer av grupper att de kan vara till hjälp för andra, samtidigt som de själva får möjlighet att uttrycka sina egna tankar och känslor. Detta bidrar också till att det enskilda barnet får en helhetsbild av sin situation och därmed kan hitta ett bättre sätt att hantera det inträffade (Dyregrov, 1997). Tidigare erfarenheter har visat att i arbetet med stödgrupper vill barnen ha tid tillsammans och inte känna sig tvungna att prata om det som är jobbigt. När det gäller gruppammansättningen är det viktigt att tänka på att barnen befinner sig på ungefär samma mognads- och utvecklingsnivå, samt att den gruppstorlek som brukar rekommenderas består av sex till åtta barn. Förutom samtal är det viktigt att barn får lov att uttrycka sig kreativt i form av att måla, sjunga och leka. Genom dessa aktiviteter kan barnet uttrycka sina känslor på ett annat sätt än genom ord. Det kan vara bra att samtidigt ha en pågående stödgrupp för barnens vårdnadshavare, då det även är viktigt för dem att möta andra vuxna i samma situation (ibid.).

6. TEORIER

Vi har valt att använda oss av följande teorier: KASAM, Resiliens, risk- och skyddsfaktorer samt kommunikationsteori då vi tror att dessa teorier kan ge oss en förståelse för hur kommunikationen mellan barn och hemmavarande vårdnadshavare kan förändras i och med att den andre föräldern frihetsberövats. Genom att vara delaktig i Solrosen kan barnet och vårdnadshavaren träffa och prata med andra barn och vuxna med liknande erfarenheter samt få hjälp och information av professionella som arbetar inom verksamheten. Detta kan bidra till att både barn och vuxen kan få en känsla av sammanhang (KASAM). Vi tror att Solrosen har betydelse för barnets utveckling av resiliens till exempel när det gäller att utveckla den kommunikativa förmågan och förmågan att hantera problem. Vi anser att en fungerande kommunikation mellan barnet och den vuxna är en förutsättning för att kunna bearbeta den svåra situation familjen befinner sig i när en förälder frihetsberövas.

6.1 KASAM

Begreppet KASAM myntades av Aaron Antonovsky (1923-1994) och innebär att en individ aldrig är helt frisk eller helt sjuk utan vi rör oss hela tiden mellan de två polerna frisk och sjuk. Antonovsky menar att det är graden av känsla av sammanhang som ligger till grund för vad vi befinner oss mellan dessa poler. Utifrån tre kognitiva begrepp beskriver Antonovsky människors förmåga att hantera svåra livssituationer och dessa är: begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet (Antonovsky, 1991).

Begriplighet innebär att det som sker i och utanför individen är förutsägbart, begripligt och strukturerat.

Hanterbarhet handlar om att de resurser dessa skeenden kräver finns tillgängliga för individen.

Meningsfullhet innebär att individen finner livets utmaningar värda att investera sitt engagemang i (ibid.).

Om man har höga värden på begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet innebär det att individen har en stark känsla av sammanhang samt en god förmåga att hantera problemsituationer. En stark känsla av sammanhang innebär att ha förmåga att kunna välja den mest lämpade strategin för att hantera den aktuella stressorn. Olika individer reagerar olika på stress då stressorer (de krav och händelser som individen inte omedelbart har resurser för att hantera) kan väcka starka känslor av obehag. En diffus känsla kan aktivera omedvetna försvarsmekanismer som till exempel att man lägger känslor som man själv har på andra, medan fokuserad känsla tyder på att problemet är begripligt vilket får komponenten meningsfullhet att engageras och därmed aktiveras copingstrategier (individens sätt att handskas med problemet) (ibid.). Antonovsky menar att personer med stark KASAM har lättare att fokusera känslorna på problemet och lägga skulden där den hör hemma. Detta kan leda till att individen får en mer optimistisk syn på sig själv och sin omgivning vilket är hälsobringande (ibid.).

Då man behöver förstå det som inträffat för att kunna agera är hanterbarheten beroende av begripligheten. Vid låg nivå av hanterbarhet och hög nivå av begriplighet är det meningsfullheten som bestämmer i vilken riktning förändring (positiv eller negativ) kan ske. Är känslan av meningsfullhet hög kan man åstadkomma positiva förändringar genom att

”Att våga sätta ord på hemligheten”

aktivt söka efter resurser och kunskap, även då nivåerna av begriplighet och hanterbarhet är lägre (ibid.).

Genom att uppleva de tre komponenterna av KASAM bildar sig barnet ett mönster av livserfarenheter under sin uppväxt. Det förutsägbara gör barnets värld begriplig och genom att ha realistiska förväntningar på barnets förmåga lägger man grunden för hanterbarhet. Då barnet vill göra nya saker, ställer de krav på sin omgivning och det är omgivningens positiva responser och stimuli som leder till erfarenheter, vilket i sin tur bidrar till känslan av medbestämmande (meningsfullhet). Vilka livserfarenheter som bidrar till en stark eller svag känsla av sammanhang beror på en rad olika faktorer bland annat de personliga egenskaperna hos barnet samt omgivningens respons på barnet, men även ålder, kön, kultur, klass och etnicitet har betydelse. Barnets utveckling av stark eller svag KASAM är beroende av föräldrarnas KASAM. Ju starkare känsla av sammanhang föräldrarna har desto större förmåga har de att förse barnet med positiva erfarenheter, vilket kan bidra till att barnet får en större självkänsla och förmåga att hantera problem (ibid.).

Det är även möjligt att åstadkomma terapeutiska förändringar i KASAM hos vuxna individer, genom att professionella med hjälp av terapi kan komma att förse individen med nya erfarenheter som bidrar till en förhöjd känsla av sammanhang (ibid.).

En individs KASAM kan vid kriser och oväntade händelser tillfälligt förändras, men återgår till sitt ursprungliga värde igen efter återhämtning (ibid.).

6.2 Resiliens, Risk- och Skyddsfaktorer

Det salutogena perspektivet som innebär att man betonar det friska och fungerande hos individen ligger till grund för teorin om resiliens. Resiliens, som kommer ifrån det engelska ordet resilience (motståndskraft), innebär barns motståndskraft mot att utveckla psykiska problem genom att använda sig av en effektiv och framgångsrik anpassning trots hotande omgivningar samt kriser (Helmen Borge, 2005).

Det finns en rad olika faktorer som påverkar barnets förmåga att hantera svåra upplevelser. Både skydds- och sårbarhetsfaktorer finns hos barnet självt och i dess omgivning. Barn är olika när det gäller hur mycket de tål och kan bemästra utan att det går utöver deras funktion och utveckling i alltför hög utsträckning, detta kan förklaras av skydds- och sårbarhets faktorer. Positiva egenskaper hos barnet såsom; intelligens, temperament samt social kapacitet har visat sig ha en skyddande effekt mot svåra upplevelser (ibid.). Barnets personlighet är enligt Dyregrov (1997) en av de viktigaste faktorerna som kan inverka på barnets förmåga att hantera en svår upplevelse. Utåtriktade barn verkar kunna bemästra kritiska situationer bättre än barn som är inåtvända. På grund av medfödda anlag samt olika erfarenheter skiljer sig barns stresstolerans åt. Barnets livssituation samt psykiska tillstånd kan också påverka hur barnet kan komma att reagera vid en viss händelse. En speciell riskgrupp utgörs av barn som har psykiska problem när händelsen inträffar (ibid.). Barnets familjemiljö och stöd från föräldrarna har visat sig ha stor betydelse när det gäller barns förmåga att klara av svåra situationer. Men även andra stödjande relationer såsom; syskon, lärare eller vänner kan ha stor betydelse för barnet. En trygg uppväxtmiljö och en trygg anknytning vilket skapas av en emotionell och positiv omsorg samt genom samspel med lyhörda vuxna leder till att barnet utvecklar en positiv självbild samt självkänsla och förmåga att klara av det som händer i dess omvärld (ibid.).

”Att våga sätta ord på hemligheten”

Om det finns problem i barnets omsorgssituation behöver barnet en trygg anknytning utanför familjen (Helmen Borge, 2005). Vidare skriver Helmen Borge att barnen behöver tro på sin egen förmåga att hantera påfrestningar och stress. Genom att stödja den sociala och kognitiva förmågan samt deras handlingsförmåga kan man stärka barnets självuppfattning och möjligheten att hantera svåra situationer. En stödkontakt kan vara en god skyddsfaktor, dock behöver den inte vara resiliert i sig själv. Att få positiv uppmärksamhet av till exempel vuxna förebilder samt känslan av att klara saker kan utveckla barnets resiliens (ibid.).

Barn som uppvisar en sund anpassning under svåra familjeförhållanden kan sägas göra något åt sin svåra situation. Det har visat sig att de barn som aktivt uppsöker en person som det trivs med minskar risken för psykiska problem. När barnet är tillsammans med en vän, en vuxen eller ett syskon ges det möjlighet att tala om upplevelserna eller välja att inte tala om dem, utan istället ha trevligt tillsammans för att komma bort från den besvärliga hemsituationen för en stund. En annan viktig beståndsdel i barnets resiliensutveckling är att inte känna skuld för föräldrarnas problem (ibid.).

Enligt Dyregrov (1997) finns det ett antal faktorer som styr barnets sätt att reagera i en traumatisk situation. Han delar in dessa faktorer i tre grupper; situationen, barnen själva samt den miljö barnen befinner sig i.

Situationsfaktorer: Här återfinns de eventuella varsel som barnet upplevt om det som skett, om barnet var förberett innan, hur barnet förhåller sig till det som hänt samt hur stark själva händelsen var för barnet. Det är viktigt att skaffa information rörande barnets reaktioner samt hur mycket barnet har utsatts för under den aktuella händelsen, detta för att kunna göra en riktig uppföljning (ibid.).

Barnen själva: Det har enligt nyare forskning visat sig att utåtriktade barn har kunnat hantera kritiska situationer bättre än inåtvända barn. Detta tror man beror på att barn som är mer utåtriktade är bättre på att tillgodogöra sig samt mobilisera stöd från omgivningen än vad de inåtvända barnen är. Barnens sätt att hantera stress skiljer sig åt beroende på medfödda anlag och olika erfarenheter. Barn uppvisar olika slags förmåga att hantera stress, vilket innebär att de använder sig av olika tekniker för att hantera sitt beteende och sina tankar under och efter ett trauma. Andra personfaktorer inbegriper också den livssituation och det psykiska tillstånd som barnet befinner sig i när händelsen äger rum. Barn med psykiska problem eller som redan är ängsliga av sig utgör en speciell riskgrupp (ibid.).

Omsorgsmiljö: Ibland är det familjemedlemmarna själva som står för de traumatiserande handlingarna, detta lyfter fram familjen som en tänkbar riskfaktor. De föräldrar som inte tillåter att barnen regredierar eller som inte klarar av att uttrycka och prata om traumat kan försvåra situationen för barnet. Hur mycket stöd från familj och vänner barnet får är avgörande för hur barnet klarar sig genom tiden under och efter en traumatisk situation. Det är även viktigt att barnet får tillgång till professionell hjälp samt hjälp från skola och daghem. Barnets ålder påverkar också vilka effekter de olika faktorerna får. Skolan och närmiljön blir viktigare ju äldre barnet blir och kan därmed både utgöra riskfaktorer samt skyddsfaktorer (ibid.).

”Att våga sätta ord på hemligheten”

6.3 Kommunikationsteori

6.3.1 Kommunikationsprocessen

Kommunikationsteorins utgångspunkt är att när vi gör något visst så gör vi alltid detta som en reaktion på någon form av information som vi har fått. Den information vi tar emot kan utgöras av antingen fakta eller sådant som vi kan lära in, som till exempel minne, känslor, kroppsupplevelser eller en bild av hur någon uppfattar oss (Payne, 2002).

Med kommunikation menar vi mellanmänsklig (interpersonell) kommunikation, vilket innebär att man via signaler överför budskap från sändare till mottagare med en direkt återkoppling (feedback). Ett budskap kan förmedla känslor, tankar, värderingar och behov och behöver inte vara avsiktligt eller ens medvetet. En signal kan vara till exempel en rörelse, en doft eller klädsel och behöver med andra ord inte vara ord (Lundsbye m.fl., 2000). Feedback eller återkoppling betyder det gensvar sändaren får från mottagaren, även om mottagaren inte visar någon reaktion på sändarens budskap är detta en form av gensvar som återkopplas till sändaren. Eftersom den som talar samtidigt registrerar mottagarens reaktioner, och den som lyssnar samtidigt signalerar sin reaktion på budskapet kan man säga att man i viss mån är både sändare och mottagare samtidigt (ibid.).

6.3.2 Icke-verbal kommunikation

Kommunikationen kan ta sig många olika uttryck genom de signaler vi använder. Man skiljer grovt mellan två former av kommunikation, verbal (kommunikation genom ord) och icke-verbal (all form av kommunikation som försiggår utöver orden). Den verbala kommunikationen sker på en hög abstraktionsnivå och kontrolleras av medvetandet, medan den icke-verbala kommunikationen sker på en mer direkt och primitiv nivå, och ofta på ett omedvetet plan (ibid.). När vi interagerar med andra utnyttjar vi hela tiden vårt kroppsspråk, oavsett om det är medveten kommunikation eller omedveten information. Oavsett medveten eller omedveten fyller den icke-verbala kommunikationen flera funktioner; förmedla attityder och känslor, stödja eller ersätta verbal kommunikation, styra interaktionen genom att signalera och ge feedback (Dimbleby & Burton, 1997).

6.3.3 Kroppsrörelser

Förflyttning mot eller ifrån någon är ett budskap i sig men sättet att röra sig utgör minst lika viktig information. Andra exempel på kroppsspråk är gester och åtbörder. Vissa gester kan vara både symboliska och direkt översättbara till ord eller meningar, som till exempel när döva använder teckenspråk medan vissa gester är mer tvetydiga som till exempel att rycka på axlarna eller vicka på foten (Lundsbye m.fl., 2000). Mimik som att till exempel le eller höja ögonbrynen är en av de mest avslöjande signalerna inom kommunikation. När någon kommer för nära inpå en kan vi reagera med att dra oss tillbaka eller gå till attack, det fysiska avståndet speglar väl den psykiska distansen. Kroppshållningen är också av betydelse när man kommunicerar, det vill säga om man ligger sitter eller står och även hur man gör det (ibid.).

”Att våga sätta ord på hemligheten”

6.3.4 Verbal kommunikation

Budskap som förmedlas med ord kallar vi för verbal kommunikation. När man ser på ordens symbolfunktion är det viktigt att skilja mellan denotation och konnotation. Med denotation menas det konkreta som sägs medan konnotation betyder det känslomässiga värdet som ordet har för sändare och mottagare. Ett och samma ord väcker aldrig samma känslor och associationer hos olika individer (ibid.).

6.3.5 Tolkning av budskap

Vid verbal kommunikation utgör orden bara budskapets innehåll. Innebörden av det som sändaren förmedlar är oftast mycket mer eller kan ibland vara något helt annat än de ord som sägs. Innebörden kan sägas innehålla fem aspekter; en kompletterande informationsaspekt, en känslaspekt, en intentionsaspekt samt en relationsdefinierad aspekt.

Informationsaspekten innebär att sändaren skickar ett kompletterande budskap med ett utelämnat, underförstått budskap som inte alltid förstås av mottagaren. Dock behövs denna information för att innehållet i budskapet ska bli fullständigt.

Känslaspekten uttrycker oftast mer eller mindre de känslor som ligger bakom sändarens budskap (ibid.).

Intentionsaspekten förmedlar de krav som sändaren ger uttryck för. Nästan alla budskap kan sägas innehålla mer eller mindre öppna uttryck för krav på mottagaren. Intentionen är många gånger dold i budskapet, då vi ofta är försiktiga med att öppet uttrycka de krav vi har på den andre, för att få våra behov och önskningar uppfyllda.

Alla budskap förmedlar hur sändaren ser sig själv, ser mottagaren och deras inbördes förhållande. Detta är vad som kallas den **relationsdefinierade aspekten**.

Den femte aspekten kallas **mönsteraspekten** och innebär att när vi interagerar etableras förr eller senare regler (outtalade och omedvetna) för hur vi beter oss mot varandra. Vissa beteenden har en tendens att upprepa sig i mönster, något som oftast uttrycks i budskapets innebörd. Ett exempel kan vara ”varenda morgon är det likadant, det är alltid jag som får ta hand om allting här hemma” (ibid.).

Man brukar skilja på komplementära och symmetriska relationer. Den komplementära relationen bygger på någon form av olikhet som till exempel kan vara ansvarstagande, initiativförmåga, erfarenhet eller begåvning. Fast i grund och botten handlar det oftast om vem som bestämmer över vem. Den symmetriska relationen bygger istället på likhet. Här får ingen av parterna vara starkare än den andre. I en funktionell relation växlar man oftast mellan den symmetriska och den komplementära relationen, relationen är därmed flexibel (ibid.).

”Att våga sätta ord på hemligheten”

6.3.6 Metakommunikation

Den relation som finns mellan människor kallas för metakommunikation (Payne, 2002). Mottagaren av ett budskap måste höra mycket mer än orden som sägs för att förstå vad sändaren menar. Att lyssna på *hur* budskapet framförs är oftast viktigare än *vad* som sägs och genom icke-verbala signaler (tonfall, mimik och gester) och sammanhanget får vi ledtrådar till hur vi skall tolka budskapet. Detta budskap av budskapet kan sägas vara kommunikation på en annan nivå än själva innehållsnivån (Lundsby m.fl., 2000). Den mesta kommunikationen bildar mönster. Många människor vänjer sig vid förutsägbara och balanserade sätt att kommunicera med personer som de träffar i vardagen, detta kan sägas utgöra grunden för relationen till andra (Payne, 2002).

6.3.7 Kongruens

Budskapets kongruens anger graden av överensstämmelse mellan innehåll och innebörd. Kongruenta budskap är ofta lätta att tolka då jag uttrycker det jag känner både verbalt och icke-verbalt. Ett exempel är att visa ilska genom att höja rösten, samtidigt som man verbalt framför budskapet. Däremot är det svårare för mottagaren att tolka ett inkongruent budskap, därför att innehållet och innebörden inte stämmer överens (Lundsby m.fl., 2000).

6.3.8 Dysfunktionella budskap

Enligt Payne (2002) har många människor problem med att kommunicera då de kan uppfatta information på ett felaktigt sätt eller för att andra människor har svårt för på vilket sätt de väljer ut viss information som relevant. Detta kan bero på att man har svårt att bedöma informationen, att de inte ger en återkoppling som andra kan förstå eller för att de inte uppfattar den återkoppling andra människor ger dem på ett adekvat sätt. Det är denna typ av problem som vanligtvis skapar problem i relationer (ibid.).

Inkongruenta budskap kan delas in i två olika typer, antydningar och paradoxala budskap. Antydningar innebär att man inte klart uttrycker det man egentligen menar vilket betyder att budskapet ligger dolt i metakommunikationen. På detta sätt kan man komma undan med det man sagt (Lundsby m.fl., 2000).

Paradoxala budskap innebär att man på innebördsnivån emotsäger innehållsnivån som till exempel ironi. Ett budskap kan vara paradoxalt både på ett verbalt och ett icke-verbalt plan. När ett paradoxalt budskap blir ett krav är det svårare för mottagaren att tolka budskapet. Ett exempel är när en mamma säger ”ge mig en kram”, samtidigt som hon ryggar undan när barnet närmar sig. Detta får barnet att känna att hur han än gör så blir det fel (ibid.).

6.3.9 Ofullständiga budskap

När sändaren utelämnar viktiga delar av den information som mottagaren behöver för att uppfatta budskapet korrekt kallar vi det för ett ofullständigt budskap. Då sändaren väljer att inte ta med alla delar av tanke och känslolinnehållet i budskapet så måste mottagaren själv gissa sig till vad som utelämnats. Ett exempel på ett av den mest ofullständiga typen av budskap är när sändaren inte sänder ut något budskap alls, men ändå tar för givet att mottagaren ska förstå. Det kan både handla om mer konkreta tankeöverföringar eller djupare känslomässiga behov (ibid.).

”Att våga sätta ord på hemligheten”

6.3.10 Indirekta budskap

Indirekta budskap brukar man kalla det budskap som egentligen är avsett för någon annan än den person som mottar budskapet. Vidare är indirekta budskap när man talar om istället för till en närvarande person. Den tredje formen av indirekta budskap är att tala för någon annan person genom att man ger sig själv tolkningsföreträde när det gäller den personens känslor och behov. Dessa uttryck speglar oftast ens egna föreställningar och behov mer än den andra personens. Indirekta budskap kan även uttryckas icke-verbalt. Ett exempel på detta är när någon utför en handling istället för att uttrycka sina känslor verbalt. Alla typer av dysfunktionella budskap överlappar ofta varandra, med detta menas att ett budskap kan vara både ofullständigt, förtäckt, ospecifikt och indirekt (ibid.).

6.3.11 Öppen kommunikation

Kommunikation innebär att både ge och ta emot budskap, därför måste öppenheten gälla både utåt (sändare) och inåt (mottagare). När det gäller öppenheten är det eftersträvansvärt att budskapets innehåll och innebörd skall överensstämma samt att den icke-verbala och den verbala kommunikationen ska matcha varandra (ibid.). Öppen kommunikation kräver också ett öppet lyssnande, vilket innebär att lyssna till hela budskapet genom att via kroppsspråk, ord, tonfall och sammanhang försöka förstå budskapets innebörd och inte bara koncentrera sig på det som sägs. Genom att lyssna till hela budskapet visar man lyhördhet för den andres signaler och är intresserad av att förstå dessa. Detta kräver mycket av den som lyssnar, vilket ibland kan leda till att vi inte alltid kan eller orkar lyssna in hela budskapet. Det är viktigt att man kontrollerar sin tolkning av budskapet med sändaren för att försäkra sig om att man gjort en korrekt tolkning av det, då viktiga relationer riskerar att störas av oklar kommunikation. Det är också viktigt att ge en öppen och direkt feedback till sändaren, detta gör man genom att dela med sig av de känslor, tankar och behov som den andres information väcker (ibid.).

”Att våga sätta ord på hemligheten”

7. RESULTAT

Vi har valt att redovisa resultatet av våra intervjuer utifrån våra tre frågeställningar. Vi kommer att analysera resultatet efter respektive målgrupp. Vi kommer att göra våra egna sammanfattningar utifrån barnens, föräldrarnas samt projektsamordnarnas information. Dessa sammanfattningar kommer att kompletteras med citat. Citaten kommer inte att kunna härledas till någon specifik familj eller projektsamordnare för att skydda deras identitet. Resultatet är uppdelat i tre kategorier:

- Hur upplever barnet att kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren förändrats?
- Hur upplever den hemmavarande vårdnadshavaren att kommunikationen mellan den hemmavarande vårdnadshavaren och barnet har förändrats?
- Vad anser personalen på Solrosen sig ha bidragit med gällande kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren?

7.1 Barn

Våra intervjufrågor är sammansatta på det sätt att de avser att ge oss svar på vår huvudfråga. Frågorna var indelade i två teman: barnet och Solrosen och barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren. I de familjer vi intervjuade var den hemmavarande vårdnadshavaren barnets biologiska mamma.

Barnen fick på olika sätt reda på att Solrosen fanns. Två av barnen fick reda på det av sin frihetsberövade pappa och ett barn fick reda på det genom att mamman berättade. En pappa hade gått ut på Internet och sett att verksamheten fanns.

En fråga vi ställde var: hur barnet tänkte/tyckte om verksamheten efter första besöket?

”Jag tyckte att det var bra... man vill lära sig saker... och det finns andra barn som har samma problem som jag själv har...”

”Att det kunde hjälpa mig... att det inte skulle vara så jobbigt...”

”I början tyckte jag att det var skönt att det var så många som var samma, att det hände samma sak så... och man var inte utanför eller sådär... Jag har inte tänkt på innan att det är så många som har samma som jag...”

Vid frågan om vad barnen hade för förväntningar på Solrosen och om dessa förväntningar hade införlivats svarade barnen att de inte hade några direkta förväntningar och att det hade blivit som de trott. Två barn uttrycker att på Solrosen förklarar de saker och att det inte är barnets fel att pappa sitter i fängelse. Ingen utav barnen vill dock delta i Solrosen en gång till. *”Det behövs inte...”*

”Innan jag gick där så trodde jag att det var mitt fel att pappa sitter i fängelse... men nu vet jag att det inte är det...”

”Att de (Solrosen) hade pratat med mig om att det inte var mitt fel...”

”Att våga sätta ord på hemligheten”

Den andra kategorin av frågor handlade om barnets relation till den hemmavarande vårdnadshavaren. Vid frågan om vad skulle du säga beskriver en relation mellan barn och förälder när det gäller innehåll svarar barnen:

”Äh... snäll... och hjälpsam...”

”Snäll...”

”Ha respekt för varandra... och... lyssna... och... man ska lyssna på varandra och prata...”

Barnen på Solrosen har ett kontrakt i gruppen som innebär att det som sägs i gruppen stannar där. Vi valde ändå att fråga barnen om de pratade med den hemmavarande vårdnadshavaren om vad de gjort i gruppen när de kom hem? Barnen påpekade att de hade ett kontrakt men vid frågan om hur det kändes att mamma frågade hur det var, tyckte barnen att det kändes bra. Ett barn uppgav att det kändes som att berätta om vad man har gjort i skolan. Hur ofta barnen valde att berätta vad de gjort på Solrosen varierade från sällan till ofta.

”Ja ibland... vilka saker vi gjorde och så... och vad var roligt eller inte...”

”Nää... de två första gångerna...”

”Nej dom säger att det ska stanna kvar där...” När vi omformulerade frågan svarade barnet så här; ”ja typ vad vi gjorde och så där...”

På frågan om hur barnet upplevde huruvida det blev lättare att prata med den hemmavarande vårdnadshavaren om att den ena föräldern är frihetsberövad efter deltagandet i Solrosen svarade de:

”Ja vi träffar varandra ganska ofta...”

”Mm... ja det var lättare...”

”Vet inte riktigt... brukar inte berätta för mamma hur jag känner...”

Vad pratar du och mamma om när ni pratar om pappa?;

”Uhm vi undrar hur det känns att vara där... undrar om han har det bra... och så...”

”Att han snart kommer hem...”

På vilket sätt tycker du att det var lättare?

”Att de (Solrosen) hade pratat om det...”

”Nej lite bara... det är fortfarande jobbigt...”

Två av barnen uppgav att det hade blivit lättare att prata med pappa (den frihetsberövade) efter att de deltagit i Solrosen. Även om detta inte är relevant för vårt syfte, tyckte vi ändå att detta var värt att nämnas då relationen mellan den hemmavarande föräldern och barnet kan påverkas av detta.

”Att våga sätta ord på hemligheten”

Vi frågade barnen om de brukar prata med den hemmavarande föräldern om hur du känner inför att pappa sitter i fängelse samt om mamma brukar prata med dig om hur hon känner?

”Nej... vet inte riktigt...” ”Ibland... om hon (mamman) är ledsen brukar hon säga det...”
Barnet uppger att hon också blir ledsen när mamman berättar att hon är ledsen.

”Nej men det händer oftast inget... alltså man tänker inte på det... inte när man har kul... i skolan och allt...” ”Mm ibland (mamman)...” Barnet uppger också att när mamma är ledsen brukar barnet tala om för henne att barnet också är ledsen.

”Ja... om att han (pappan) snart kommer hem...” ”Nej... (mamman)”

Den sista frågan vi ställde var om barnet upplevde att det hade skett någon förändring i relationen till den hemmavarande vårdnadshavaren efter att barnet deltagit i Solrosen?
Alla barnen uppgav att ingenting har förändrats i relationen till mamman. Ett barn uppgav dock att det blivit lättare att prata med mamma.

”Nej...” Den är samma som förut.

”Att våga sätta ord på hemligheten”

7.2 Hemmavarande vårdnadshavare

Även här var våra intervjufrågor indelade i två teman: den hemmavarande vårdnadshavaren och Solrosen och den hemmavarande vårdnadshavarens relation till barnet. I alla tre familjer var det den biologiska mamman som var den hemmavarande vårdnadshavaren. Då vi inte själva har kunnat påverka urvalet av familjer, har vi valt att inte ta hänsyn till hur könsaspekten kan komma att påverka resultatet.

De första frågorna vi ställde till föräldrarna handlade om deras första möte med Solrosen, varför de önskade att deras barn skulle delta i verksamheten samt hur de kom i kontakt med Solrosen.

”Öh, jag blev himla imponerad att det finns någonting sånt här över huvudtaget... för det vet man ju inte för man får ju ingen information från kriminalvården eller nånting... utan jag fick reda på det på BVC då...”

Varför ville du att ditt barn skulle delta i verksamheten?

”Ja just det att x får träffa andra barn och sen att de har erfarenhet och x gick ju hos kurator då på skolan ett tag, men dom har ju ändå inte erfarenhet av såna situationer och det är ju lite så speciellt också...”

”Jo jag hade förhoppning att de skulle kunna hjälpa mig och x... ja vi var i en krissituation... så, ja det var faktiskt bra att vi kunde få tag på dom och dom var ju verkligen bra... Genom socialens resursteam...”

”Jag tyckte det verkade jättebra... Äh pedagogisk, liksom ärlig, man fick ett varmt mottagande och kändes seriöst och enkelt så att ett barn kan liksom förstå, så det kändes jättebra...”

Varför ville du att ditt barn skulle delta i verksamheten? Suckar... och fortsätter sen *”framförallt för att x pappa sitter i fängelse då... och ett bra sätt för x att bearbeta det hela då... det var faktiskt x pappa som gav mig tips om detta då, han hade hittat det på Internet på anstalten... så det var en bra grej tänkte jag, det får jag kolla upp och så på den vägen var det...”*

Vad hade du för förväntningar på verksamheten?

En mamma beskriver sina förväntningar så här:

”Att x ska få bearbeta sina känslor så att inte x lägger skulden på sig själv... känner att x inte är ensam, att det inte är x det är fel på, att det inte är x fel utan det är liksom x som har hamnat i en situation som x inte själv har bett om och därför tyckte jag att det var ett bra sätt liksom och att x ser andra barn i samma situation och andra vuxna som pratar lite mer objektivt, jag blir ju väldigt nära x och så...”

En annan mamma uttrycker sina förväntningar på följande sätt:

”Jag visste inte alls var det för något från början, de (Solrosen) förklarade vad det är för verksamhet och de hjälper barn i grupp och så... så jag hade liksom hoppats att min x skulle få hjälp och att x skulle få prata för att x mådde jätte dåligt och så...” Mamman berättade också att hennes barn även gick i enskilda samtal på Solrosen vid sidan om sitt gruppdeltagande.

”Att våga sätta ord på hemligheten”

”Ja just att x skulle känna sig mer säkrare när x vet att x inte är ensam, för det var ju väldigt oroligt, x hade mycket ont i magen i början när x gick till skolan och så där och x var ju väldigt, väldigt ledsen...”

Det som kom fram under intervjuerna med föräldrarna var att två av dem hade undanhållit sanningen om pappans frihetsberövande från sitt barn och detta hade gjorts medvetet för att skydda barnet.

”Ja det var också en situation som jag inte visste hur jag skulle hantera, jag försökte skydda x... Mamman berättar vidare att hon berättat det successivt för sitt barn för att x skulle kunna få tid att bearbeta det som hänt.

En mamma valde dock att berätta sanningen på en gång.

”Han försvann ju bara, så jag blev tvungen...”

Vidare handlade frågorna om hur föräldern upplevde att de tidigare hade lätt att prata med sitt barn och om Solrosen har bidragit till deras sätt att kommunicera hemma?

En mamma svarar:

”Ja x var mycket öppnare innan, det var x men samtidigt så har x kommit precis i tonåren och det är ju så mycket annat nu så jag vet inte om det är det ena eller det andra...”

Om deltagandet i Solrosen påverkat hennes och barnets sätt att kommunicera med varandra svarar mamman:

”Ja det tycker jag, det har blivit enklare, och x frågar ju mera själv också och sen har vi ju pratat lite om det då vad dom har pratat om på Solrosen och om hur det är i fängelset och vad de (Solrosen) kan hjälpa till med...” Mamman berättar vidare att hennes barn även frågade henne om sådant som barnet diskuterat i gruppen på Solrosen.

En annan mamma uttrycker sig så här:

”Ja vi hade det bättre för jag mådde ju bättre innan det, men det var lite rörigt innan detta också, men det är klart att när jag mådde bättre så hade x det bättre hemma, vi pratade mer och var gladare över huvudtaget...” På frågan om Solrosen bidragit till att förändra barnets och föräldrarnas sätt att kommunicera svarar hon:

”Ja x kunde liksom förstå bättre efter att x varit där så x kunde lättare berätta om det... Så Solrosen gjorde några grejer som var roliga med x då kände x sig speciell att x fick vara med...” Mamman berättar att det var viktigt att hennes barn fick känna sig utvald trots pappans frihetsberövande.

Den tredje mamman upplevde att man redan innan hade lätt för att prata om saker. Angående Solrosens inverkan säger hon så här:

”Jag måste tänka lite... x har blivit lugnare, mkt lugnare... x kanske berättar lite mer om det har hänt konflikter i skolan och kompisar, det berättar x lite oftare för mig nu än vad x gjorde förut upplever jag... hur x själv vill vara den som försöker lösa konflikterna har jag märkt..”

”Att våga sätta ord på hemligheten”

Vi ställde ett antal frågor kring barn- och föräldrarelationen. En fråga löd: vad anser du att en barn- och föräldrarelation ska innehålla samt vad den hemmavarande vårdnadshavaren upplevt som svårt i sin relation med barnet under den här tiden?

En mamma ger följande svar;

”Oj, tillit... kärlek... trygghet... att man kan känna att man kan vara den man är och man blir älskad ändå... och så ja gränser, regler och normer och allt så...”

Det som mamman upplevt som svårast svarar hon så här på efter en stunds eftertänksamhet;

”Äh... Det är en svår fråga, det är många tankeställningar som vaknar upp liksom så, jag är så väldigt nyfiken på hur x känner sig när de har varit på de här grupperna och på träffarna och när de har haft sina samtal med trygghet, skuld, skam och alla de här tårbitarna så va, då blir jag så himla nyfiken, hur har x känt sig, hur x har mått, hur har det gått och hur tänkte x, då får ju jag försöka lägga lite band på mig då va, vill x komma till mig så får x komma och prata men där kan jag tycka att det är lite svårt och jag vill ju gärna att x ska komma och berätta lite mer vad x egentligen gör... Jag vill inte vara påträngande mot x...” Mamman berättar att hon är medveten barnets tystnadsplikt gentemot gruppen, därför gäller det enligt mamman att hitta en balans mellan att försöka prata och inte pressa barnet. Hon säger också att barnet vet att x kan komma till henne om det är något.

En annan mamma säger så här:

”För det första att man ska vara ärlig mot barnet, men ibland är det en sådan situation som gör att man inte kan vara det... och sen att man ska ge barnet så mycket man kan av kärlek så och att uppfostra sitt barn rätt och att ta hand om dom på rätt sätt...”

Mamman upplever vidare att:

”Det är fortfarande jobbigt att x är så ledsen inom sig, det är inte lätt att prata med x... x har svårt att prata om grejer och x har svårt att uttrycka sig, x bara visar att x är ledsen...” Mamman säger också att barnet har svårt att uttrycka sina känslor verbalt.

Den tredje mamman uttrycker sig så här:

”Ja öppenhet, att man ska kunna ha tilltro, och att man alltid finns där, att x skall våga komma och öppna sig... genom att jag själv var ledsen i början, då kanske x inte vågade ställa frågor för att göra mig ännu mer ledsen, man vill ju att x ska få ur sig det som x vill få ur sig...”

Det som har varit svårast under den här tiden:

Ja det var ju då i början att x inte liksom vågade fråga och prata om det sådär... att försöka vara ett stöd när jag ändå mådde så dåligt... det som var viktigast för mig var att inte x skulle må så dåligt...”

Vid frågan om föräldrarna pratade med barnen om hur de upplevde sitt deltagande i Solrosen samt vad de gjorde under träffarna berättar föräldrarna att barnen inte självmant berättade, utan det var föräldern som fick fråga. Två föräldrar uttrycker dock att de respekterade

”Att våga sätta ord på hemligheten”

tystnadsplikten och försökte inte ställa alltför många frågor, även om de upplevde att det var svårt att stå utanför.

Den sista frågan vi ställde till mammorna var: tycker du att ditt barns deltagande i Solrosen bidragit till att förändra relationen mellan dig och ditt barn, i så fall på vilket sätt?

En mamma uttrycker sig så här:

”Ja... det har hjälpt oss att prata om situationen... de (Solrosen) var dom som pratade med x om den här biten, om vad det är för något... för x hängde inte med i början... men x fick hjälp med att förstå sin situation...”

En annan mamma anser:

”Ja jag tycker att det har blivit bättre... Jag har märkt skillnad sedan x började där... sedan har ju tiden hjälpt till, man har hunnit smälta saker... det märktes jätte skillnad när x började där och började prata med dom andra barnen... vår relation har blivit mer öppen...”

Vår tredje mamma tycker:

”Att x känns ju lugnare och mer harmonisk nu tycker jag... x har ju inte det jättebehovet av att hålla mig i byxskinnnet så som det kändes ibland... x känns lite tryggare, fortfarande väldigt grubblig av sig... tänker mycket och så, men det är ju x personlighet...”

Mammorna uppger också att de upplever att de har fått det lättare att prata med sina barn om deras känslor kring den svåra situationen, vilket har bidragit till att mammorna upplever att det är lättare för barnen att uttrycka sina egna känslor.

”Att våga sätta ord på hemligheten”

7.3 Projektsamordnare

Vi har intervjuat två projektsamordnare som är anställda på Solrosen. Våra frågor rör sig kring relationen mellan barn och föräldrar och barnen och verksamheten Solrosen. Den ena projektsamordnaren är socialpedagog med steg-1 utbildning, psykoterapeut med inriktning mot barn och ungdom. Den andra projektsamordnaren är utbildad social terapeut med inriktning barn och ungdomar med behov av särskilt stöd.

Båda projektsamordnarna har givit sina svar utifrån att det är pappan till barnet som är frihetsberövad, då detta är det vanligast förekommande.

Vår första fråga var vad tror du kan vara svårt i barn och föräldrarelationen hemmavid när det gäller att handskas med att den ena föräldern sitter i fängelse?

En projektsamordnare svarar:

”Öh, det som är svårt, det finns många olika delar det är skuldfrågan och skamfrågan och ilska... skuld är många gånger det som barnen att dom tar på sig skulden i och med att de tänker att jaha jag fick inte vittna eller om jag var hemma så hade polisen inte tagit pappa... kvinnan kan ju känna skuld över att kanske inte ha vetat över huvud taget vad mannen hade sysslat med... att hon inte hade vetat eller att hon har misstänkt men inte gjort någonting... så det är ju hennes skuld... sen finns det ju någonstans de kvinnor jag har pratat med säger ju också att deras barn kan bli arga på mammorna eller för att de hade valt en så dum pappa...det finns ju också, det är en delad skuld på nåt sätt...kvinnan bär ju den skulden mer än kanske vad barnet belastar kvinnan för...men sen är det ju ilskan för alla är ju arga...men frågan är ju hur man gör med ilskan...vågar den hemmavarande föräldern ta emot ilskan eller för det handlar ju om vad det är för familj då hur man hanterar sådana här grejer...många gånger försöker man lägga locket på eller att det blir ilska, barnet riktar sin ilska ut mot skolan eller mot samhället eller mot den som tjallade på pappa eller åklagare och så vidare...samtidigt det blir ju en del av det viktiga i arbetet med familjerna och med barnen är att just hjälpa till med att var tar ilskan vägen, att det är mot pappa man ska rikta ilskan...sen finns det alltid ilska man kan rikta mot mamma och samhället också, men att på nåt sätt hjälpa barnet att sortera upp sin ilska och besvikelse...”

Den andre projektsamordnaren uttrycker sig så här:

”Jag tror att många gånger så är det så att den hemmavarande föräldern får ta väldigt mycket av ilska som är riktad egentligen mot den frihetsberövade föräldern också kanske blir avisad och testad väldigt mycket och så där... det är ju den som är där och ska rådda och svara upp för och så... det är ett tungt lass att dra tror jag...”

Vad anser du att en barn- och föräldrarelation skall innehålla?

En projektsamordnare anser:

”Respekt och ärlighet, kärlek absolut och att det finns en trygghet och kontinuitet, jätteviktigt...!”

”Att våga sätta ord på hemligheten”

En projektsamordnare uttrycker sig skrattande så här:

”Det var en liten lätt... yes... den ska innehålla kärlek, i och för sig lite flummigt... men framför allt ska det finnas tillit, det är ju oerhört viktigt och det är ju samma som kärlek på ett sätt... men ett tecken på en bra familjebild eller relation är tillit och kärlek och någon slags kommunikation på något sätt... att man har den möjligheten att kanske inte alltid berätta för varandra, men att man kan se att jag som pappa kan se att mina söner eller barn eller så mår dåligt... men dom kanske inte vill prata om det, men att jag talar om att jag ser... med det menar jag också en slags kommunikation eller att man läser av...”

På vilka sätt tror du att ni kan bidra till att förändra relationen mellan barn och förälder?

En projektsamordnare säger:

”Jaa, jag tror att vi kan det, förändra relationen, dels genom arbetet med mamman eller en vårdnadshavare och dels i arbetet med barnet... men det snabbaste och det bästa sättet egentligen många gånger är relationen till kvinnan, det är ju ändå att få henne som ändå är vuxen att förstå lite grann vad barnet kan känna, tycka och tänka även om barnet inte säger det... så att hon har den förmågan att ta hand om, förstå och stå ut liksom... och sen är det ju, det ser vi ju också väldigt många gånger att är det så att mamman går igenom en kris så går ju inte barnet in i en kris förrän mamman är färdig med sin kris... så därför så blir det ju ett naturligt steg att hjälpa barnet, det är att hjälpa mamman först så att barnet ser att mamman håller... sen är det väl viktigt på nåt sätt att det vi kan hjälpa barnen med är att säga att de inte är ensamma, att dom kan få någon slags möjlighet att sätta ord på det dom känner inne i sig... ilska eller skuld eller skam eller prata om det här att man kan älska någon fast man också hatar någon... kan man älska sin pappa fastän han har rånat en bank eller knivskurit någon, eller lurat eller svikit och så där...”

Den andra projektsamordnaren tror:

”Ja, genom att barnen får komma hit och bearbeta och ställa frågor till oss, möta andra vuxna, vuxna som är vana vid att möta barn som har den här situationen... så att vi kan bli... på nåt sätt blir vi ju en liten avlastning då... och kan också gå in och prata om det här att det kan vara svårt att vara den föräldern som är hemma... alltså liksom öppna upp så... men mycket tror jag att vi kan hjälpa till med i det här att vi kan fungera som ett forum där barnen kan få prata... att det kanske inte alltid så lätt att prata med den vuxna även om man vill hemma... och så kan man komma hit och göra och så kan vi... kan det i sin tur ge att man kan börja prata hemma också...”

Hur upplever du att barnet är när det kommer till verksamheten första gången?

En projektsamordnare säger:

”Det är väldigt individuellt... många är jätte motiverade så att de tycker att det kan vara skönt... många är också väldigt blyga, kanske inte ens har lust att komma egentligen och är väldigt försiktiga först... lite så avvaktande... Så det beror ju på, det är ju så individuellt också vad dom har runt omkring sig och hur dom har blivit förberedda på att komma hit...”

”Att våga sätta ord på hemligheten”

En projektsamordnare upplever att:

”Då är dom jätte försiktiga, jätte pirriga, jätte försiktiga... därför att man undrar... alla barn som jag har stött på i alla fall undrar ju vad är det för andra barn, vad är dom för några, är dom som jag eller är dom speciella eller så där va... det kan jag tänka mig och det vet jag att det är den stora frågan... sen är det väl lite det här att man har förväntningar att kunna, att man har fått höra, då har man ju kanske gått i några enskilda samtal med mig först eller med någon annan här först och där vi diskuterar vad vi kommer att prata om och det här med att man kan släppa på hemligheten... och det är nog nästa steg att det faktiskt är att våga testa det här, att kunna sätta ord på det att man min pappa sitter på den anstalten eller ja han har gjort det eller för barnen berättar för varann däremot oftast...”

Hur upplever du att föräldern är när den kommer till verksamheten första gången?

En projektsamordnare säger:

”Jaa, föräldern är nog, där är det jätte olika, men man kan väl säga så här att de generellt är hjälpsökande, dom är väldigt tacksamma för att få hitta någonstans där dom kan få börja nysta i det här problemet då... sen kan vi ju inte hjälpa alla med allt då... men just det här att man kanske berättar för någon som förstår som vet liksom... så att man blir lättad om man är pirrig och behöver hjälp liksom...”

Den andre projektsamordnaren upplever:

”Det är också väldigt olika... en del föräldrar kan tycka att det är... man kan uppleva att det är lite svårt det här med att söka hjälp... att man är liksom i underläge på något sätt när man kommer till oss... ofta så tycker jag att dom känner att dom är... att dom tycker att det är skönt att få komma hit därför att vi är så vana vid att träffa just dom här barnen... i just den här situationen och så... att dom kan känna sig trygga i det...”

Pratar ni med barnen om deras relation med den hemmavarande vårdnadshavaren?

En projektsamordnare säger:

”Kommer dom individuellt, alltså i individuella samtal så gör man ju det...”

Projektsamordnaren berättar vidare om familjetemat i barngruppen. Där pratar man mycket om den familj man lever med. Vid frågan om hur projektsamordnaren upplever att barnet kan prata om sin hemmavarande familj, säger samordnaren att det kan vara svårt.

”Om man egentligen gör sin familj i lerfigurer och så, så är det många som inte vill göra hela familjen och dom kan inte med alla... en del saker är så svåra... därför att det kanske är andra problem i familjen också, som ett missbruk eller någonting sånt där kan det väl säkert vara... att det tar emot lite att dom inte heller är, tänker att dom är på Solrosen för att prata om det, utan det är ok att prata om den föräldern som är borta, men kanske inte om den som är så nära... jag har faktiskt upplevt att det blir sådär att det är lättare att prata om sin katt, det kan man ta fram liksom som en viktig... och det kan ju vara en viktig figur i ens liv också... konstigt nog så är det lite svårt... inte alltid, alltså dom gör ju det och det är också individuellt så klart... en del har ju jätte lätt för att prata om det... men om man nu ska försöka hitta något generellt så... så kan ju jag känna att det finns ett visst motstånd... det är ovilja det här att det är väl inte så himla kul att sitta och prata om det...”

”Att våga sätta ord på hemligheten”

En projektsamordnare uttrycker sig så här:

”Mm, vi har ett tema som heter familj och min familj och mina relationer och mitt nätverk och mina kompisar... och när vi pratar om min familj så pratar vi lite om familjen och den hemmavarande föräldern... men eftersom det är så här att, det här är ett pedagogiskt program som vi jobbar efter så går vi inte in och egentligen söker eller frågar efter hur är din relation med mamma så här, utan de... vill dom berätta, ok, jag bråkade med mamma eller min mamma är knäpp eller min mamma är jätte snäll, så får man säga det... men däremot kan jag tänka mig att en del barn kan vara lite försiktiga för mår inte deras mamma så där jätte bra så är ju det också en hemlighet som man kanske inte kläcker hos oss heller... vi har ju upplyst alla barn om vår anmälningsplikt så att alla vet om det, men att det finns, jag menar det finns ju många olika hemligheter som man ska hålla tyst om... en hemlighet är ju helt ingen hemlighet hos oss på Solrosen... men skrapar man på ytan så vet man ju inte hur många fler hemligheter det finns...”

Märker du några förändringar hos barnet efter avslutad termin?

En projektsamordnare svarar:

”Mm, nu har jag ju då bara haft en barngrupp så jag talar utifrån den... i x fall så tycker jag det att x har faktiskt vågat berätta, x berättade sin pappas historia och sin historia... [...] Vi har valt att inte fortsätta citera projektsamordnaren då vi ansåg att risken för att röja barnets identitet var allt för stor.

”För de andra barnen i den här gruppen då, så är det just att kunna få säga någonting att den här hemligheten går att prata om...”

Projektsamordnaren berättar vidare att man har positiva och negativa rundor i gruppen, där barnet när som helst får berätta om något de går och bär på. Genom att bli lyssnad på och få berätta för andra om hur man känner leder ofta till ökad självkänsla.

Den andra projektsamordnaren säger:

”Det kan jag göra... och en förändring kan ju som jag har märkt hos många, är att det är lättare att prata, man känner sig tryggare med att kunna... man har fått ett ordförråd och fått tillåtelse att prata, och då när man sitter på utvärderingssamtal med föräldern... eh ... så kommer det fram också, att det har blivit lättare att prata hemma, vissa barn... också det här med känslor, att alla känslor är ok man behöver kunna få in det i sig att det är så... och lite mer det här tryggare i att min verklighet...att jag inte är ensam och att det inte är mitt fel, alltså den skillnaden kan man se...om ett barn har kommit in i gruppen med att faktiskt det är mitt fel, så har vi kunnat hjälpa till att förändra det till att nä, det är föräldern som sitter inne som har ansvaret... och det tycker jag är en jätteviktig skillnad..så..det här också med skuld...ja med skammen också, dom kanske inte skäms lika mycket..så..”

”Att våga sätta ord på hemligheten”

Märker du några förändringar hos hemmavarande vårdnadshavare efter avslutad termin?

En projekt samordnare säger:

”Ja, alltså just det där att föräldrar kan uttrycka att nu kan vi prata, vi kan prata om det här hemma också så... eller jag blir inte lika avvisad, en del föräldrar går ju samtidigt i föräldragrupp här och får också liksom stöd på det sättet och då har dom ju gjort en resa tillsammans på nåt sätt, var och en för sig och är lite trygga och samma att där kan också föräldern känna, även om dom inte har gått i grupp så träffas dom när dom hämtar och lämnar och så, att man...börjar se att det finns andra och att det inte står stämplat i pannan, att det inte syns, att man.. sådär...och att det också är för att det är sambon eller sin före detta som bär ansvaret, det är inte jag som mamma eller pappa, om det då är respektive som bär ansvaret...så den resan tycker jag att jag ser ofta, att dom liksom på nåt sätt, sen är det så klart lite individuellt beroende på hur situationen ser ut...”

Den andra projektsamordnaren svarar:

”Jaa, för vi har en intervju sen, vi har ju ett avslutningsamtal där också den hemmavarande vårdnadshavaren är med och där har alla vårdnadshavare sagt att de upplever att alla barn har blivit gladare... och kunnat säga lite mer och det har öppnat upp för lite mer i alla fall, någon slags... lite fördjupning utav relationen... sen är det ju en annan sak, vad det är för bilder vi har och så vidare... men det är väl det som man kan se hos föräldrarna... sen är det ju så att en del... är man fosterhemsföräldrar så får man ju handledning på annat håll då va... men de här biologiska föräldrarna som är hemmavarande har ju också kanske sett att de har behövt få prata själva och få lite stöttning och så där... eller veta det att jag kan lugna mig och det är faktiskt någon (Solrosen) som tar hand om mitt barn... så dom har också mått bättre på det att dom kan dämpa sig lite grann och att barnen får svar på sina konkreta frågor, vad är en fotboja, hur ser det ut i fängelset och så vidare...”

8. ANALYS

Vi har valt att analysera resultatet av våra intervjuer med barn, hemmavarande vårdnadshavare samt projektsamordnare på Solrosen med hjälp av våra utvalda teorier; KASAM, Resiliens, risk- och skyddsfaktorer samt Kommunikationsteori.

8.1 KASAM

Ett problem som barn och ungdomar ställs inför är ”att bli någon”, att utveckla en bestämd personlighet i en social verklighet som de kan begripa. När barnet upplever hur andra personer i dess omgivning bemästrar sin tillvaro tar barnet ofta efter för att själv upptäcka om detta sätt är framgångsrikt eller ej (Antonovsky, 1991). Det som framkom tydligt i vårt resultat var hur viktigt det var för barnen och för deras mammor att barnen fick träffa andra barn i liknande situationer på Solrosen. Detta gjorde att barnen fick en känsla av sammanhang där gruppgemenskapen gjorde att de inte längre kände sig utanför. Dyregrov (1997) menar att det viktigaste med grupper av detta slag är att barnen får höra att andra barn reagerar på liknade sätt som de själva, vilket kan göra att barnets reaktioner ”normaliseras”. Ett barn säger att det som var så skönt med Solrosen var att få träffa andra barn som var som barnet uttryckte det ”samma”, att det hade hänt samma ”sak” för dem också. Detta bidrog till att barnet inte kände sig utanför. Ett annat barn tyckte också att det var skönt att det fanns andra barn som hade samma problem som barnet självt.

Solrosens verksamhet bygger på kognitiva metoder och utifrån den kognitiva teorin samt KASAM får barnen möjlighet att lära sig att hantera sina känslor och förstå sin situation och sina känslor. Under en termin på Solrosen har man flera olika slags teman, syftet är att det skall underlätta för barnen att sortera sina tankar och känslor. Enligt Antonovsky (1991) har personer med stark känsla av sammanhang lättare att fokusera känslorna kring problemet och lägga skulden där den hör hemma. Genom de olika teman man arbetar med på Solrosen får barnen hjälp med att öka sin KASAM, så att deras situation kan bli mer begriplig, hanterbar samt meningsfull.

Vi upplevde att de barn vi intervjuade fortfarande var väldigt ledsna, men två av barnen berättade att tiden på Solrosen hade fått dem att inse att ”det är inte mitt fel att pappa sitter i fängelse”, något som barnen belastat sig själva med för tidigare. Barnen tar ofta på sig skulden, de tror att det är deras fel att mamma eller pappa inte vill komma hem (Melin, 1998). En projektsamordnare uppgav att många gånger tar barnet på sig skulden för att den ena föräldern försvunnit men barnet belastar även mamman för att hon valt ”en sådan dum pappa”. Detta betyder att barnet inte bara skuldbelägger sig själv utan även den hemmavarande vårdnadshavaren och därmed blir skulden delad. Dyregrov (1997) menar att om ett barn har varit närvarande när något otäckt hänt så är det inte en helt ovanlig företeelse att barnet tar på sig en inbillad skuld för det som skett. Jewett Jarratt (1996) talar i detta fall om magiskt tänkande, vilket är vanligast hos mindre barn och upp till ca sju års ålder. Magiskt tänkande innebär att barnet i detta stadium har en benägenhet att tro att det är dess tankar och handlingar som ligger till grund för allt som händer barnet självt och personer i dess omgivning. Jewett Jaratt menar vidare att även om barnet är äldre och anses ha ett mer konkret tänkande, kan det under stress komma att återgå till magiskt tänkande eller blanda olika tankesätt.

”Att våga sätta ord på hemligheten”

I gruppen kan barnet dela med sig av sina erfarenheter, på detta sätt upplever barnet att det som det berättar kan vara till hjälp för andra, samtidigt som barnet själv får möjlighet att uttrycka sina tankar och känslor. När barnen i gruppen delar med sig av varandras erfarenheter bidrar detta till att den enskilda individen får en mer fullständig bild av sin situation och därmed ett bättre grepp om det som skett (Dyregrov, 1997).

Barnets utveckling av stark eller svag KASAM är beroende av föräldrarnas KASAM. Ju starkare KASAM föräldrarna har desto större är deras förmåga att förse barnet med positiva erfarenheter, detta kan bidra till att barnet får en större självkänsla och förmåga att hantera problem (Antonovsky, 1991).

Av resultatet framkommer att två av föräldrarna för att skydda barnet medvetet valt att undanhålla sanningen om den andre förälderns frihetsberövande. Många föräldrar väljer att inte berätta sanningen för barnet för att skydda barnet men också för att man är rädd att barnet inte vill veta av den fängslade föräldern om sanningen uppdragas (Melin, 1998). Många löser istället dilemmat med att hitta på olika bortförklaringar till den andre förälderns ”plötsliga” försvinnande. Detta leder ofta till att barnen kommer att förstå att föräldrarna inte talar sanning. Att föräldrarna far med osanning och undanhåller information kan få barnet att må dåligt på grund av den ovisshet som infinner sig hos barnet. Detta sätter inte sällan fart på barnets egna fantasier som oftast kan vara värre än verkligheten (ibid.). En mamma uppgav att det var en situation hon inte visste hur hon skulle hantera och valde att successivt berätta för hennes barn om det som hänt. En annan mamma berättade att hon valt att inte berätta sanningen för hennes barn, då hon upplevde att barnet var för litet för att förstå. Det var Solrosen som fick förklara för barnet att pappa satt i fängelse. När det gäller en förlust som innebär att den ena föräldern frihetsberövats, bör båda föräldrarna, om det är möjligt framföra nyheten till barnet. På så sätt får barnet en möjlighet att förstå att alla är inblandade i det som händer och att man fortfarande är en familj, oavsett denna förändring menar Jewett Jarratt (1996).

8.2 Resiliens, Risk och Skyddsfaktorer

Utgångspunkten från resiliensperspektivet är lite annorlunda. Det centrala i resiliensprocessen är kopplingen mellan barns särskilda resilienta beteende och den sociala omgivningen. Barnets självuppfattning är också viktig, det är viktigt att barn får utveckla en tro på sin kapacitet att hantera riskfaktorer och stress i miljön. För att barnen ska bli mindre sårbara för en rad problem bör man gå in och stärka barns sociala, kognitiva och typiska beteenden gällande barnets sätt att hantera problemet (Helmen Borge, 2005).

Dyregrov (1997 s.42) skriver i sin bok ”Barn och Trauma” att ”barn som genomgått ett trauma kommer ofta vandra omkring i ett minneslandskap som är fyllt av saker som påminner om det som inträffat”. Det finns både yttre faktorer som till exempel; olika stimuli, symboliska faktorer, samtal om händelsen samt periodvisa skeenden (viktiga datum) och inre faktorer till exempel; återkommande tankar, emotionella tillstånd och upprepningsfantasier, som kan påminna barnet om det inträffade (ibid.). En mamma berättar att hennes barn fortfarande grubblar och tänker mycket på det som hänt, men hon tillägger att det är en del av hans personlighet också. Vi upplevde under våra intervjuer med barnen att våra frågor väckte starka känslor hos dem. Vissa frågor som till exempel när det gäller kommunikationen med mamman var extra känsliga för barnen att svara på.

Föräldrarnas reaktioner är viktiga för hur barnet kommer att reagera. I en krissituation kan förmågan att fungera på ett bra sätt som förälder försämrats och detta kan leda till att

”Att våga sätta ord på hemligheten”

kommunikationen mellan den vuxna och barnet starkt påverkas (ibid.). Projektsamordnarna på Solrosen pratar mycket om känslor som skuld och skam. De upplever att föräldrarna som kommer till verksamheten också känner skuld och skam över det som hänt i familjen. En del kvinnor kan känna skuld över att de inte vetat någonting eller misstänkt något, men inte gjort något åt det. Vidare säger en projektsamordnare att om mamman går igenom en kris, så går inte barnet in i en kris förrän mamman är färdig med sin kris. Jewett Jarratt (1996) menar att om vårdnadshavaren sörjer eller är trött av att helt plötsligt få en ny roll, kan det vara svårt att hjälpa sina barn att bearbeta de känslor och de beteenden som barnet uppvisar. En projektsamordnare på Solrosen säger att många gånger får den hemmavarande föräldern ta väldigt mycket ilska, som egentligen är riktad mot den frihetsberövade föräldern och att barnen testar och avvisar den hemmavarande vårdnadshavaren.

Om barnet inte vill prata om det som hänt, kan en del föräldrar bli oroade. Även om det i sig kan vara ett bekymmer för föräldern, kan detta också betyda att barnet behöver lite tid på sig att smälta det som hänt (Dyregrov, 1997). En mamma valde att successivt berätta för hennes barn att pappan var frihetsberövad just för att hennes barn skulle få tid på sig att bearbeta det som hänt. Å andra sidan upplevde mamman att det ibland var svårt att hennes barn inte ville delge henne om sina upplevelser på Solrosen.

I en fungerande omsorgsmiljö utvecklas med tiden motståndskraft. Genom en positiv och emotionellt lyhörd omsorg i den tidiga barndomen främjas en trygg anknytning. Genom ett samspel med lyhörda vuxna kan man anta att barnet utvecklar en positiv jagbild och självkänsla samt förmågan att hantera saker som händer i barnets omvärld (ibid.). Vi upplevde att de barn vi intervjuade hade vuxit upp under relativt gynnsamma förhållanden, barnen hade vuxit upp med båda föräldrarna i sin närhet. Dock som vi nämnt tidigare, var barnen sårbara och ledsna, men vi anser att inte ens i de mest trygga familjer kan man skydda sig mot en sådan tragedi som att tillfälligt förlora en förälder.

För barn som varit med om en svår upplevelse är det viktigt för barnet att återfå en tro på framtiden och en känsla av kontinuitet. I den besvärliga situationen kan barnet få möjlighet att lära sig prata öppet om svåra saker samt att lära sig hur barnet kan ge andra barn stöd, men också få en bättre inblick i sitt egna sätt att reagera och kanske genom detta med tiden utveckla en bättre självkänsla (ibid.). Stödkontakter för barn utgör en typ av skyddsfaktor. Det som främjar utvecklingen av resiliens behöver inte vara upplevelsen av till exempel Solrosen i sig, utan det som främjar utvecklingen av resiliens är att få beröm, att lyckas med något och få uppmuntran genom social kontakt och aktivitet (Helmen Borge, 2005). En mamma berättar att de på Solrosen gjorde roliga saker som fick hennes barn att känna sig speciell och utvald. På Solrosen får barnen både möjlighet att prata om sina upplevelser men också möjlighet att bara vara med andra barn med liknande situation. Dyregrov (1997) skriver att det är viktigt för barnen att få ha tid tillsammans utan att behöva känna sig tvungna att prata om den jobbiga situationen. Det är vanligt att man i många grupper använder sig utav olika aktiviteter såsom att måla, rollspel, musik och lek då detta stimulerar tankemässig och känslomässig bearbetning i det som hänt. På Solrosen använder man sig utav olika slags aktiviteter och teman som enligt Dyregrov kan ge mer direkta uttryck för känslor istället för ord.

Vi ställde frågan hur barnen, föräldrarna samt projektsamordnarna ansåg vad det är som utmärker och vad som är viktigt i barn- och föräldrelationen?

Samtliga respondenter tyckte att detta var en svår fråga att svara på direkt. För barnen var det viktigast att man både som barn och förälder var snäll och hjälpsam samt att man pratade och lyssnade samt hade respekt för varandra. Mammorna svarade att det var viktigt med tillit,

”Att våga sätta ord på hemligheten”

kärlek, trygghet, ärlighet men också att kunna sätta gränser och ha regler. Projektsamordnarna menade att också kärlek, trygghet, respekt och tillit var av betydelse. Vi kan konstatera att alla våra respondenter efter en viss betänketid svarade ungefär det samma. Melin (1998.) menar att några viktiga egenskaper i föräldraskapet är ärlighet, som författaren tycker är A och O i föräldraskapet, respekt, tålmod och att kunna lyssna. Oavsett vad som än hänt, måste föräldrarna försäkra och visa att de älskar sina barn, även om ens liv har vänts upp och ner är detta oerhört betydelsefullt för barnet. Då barnets trygghet och vardag har slagits i spillror, behöver de hjälp från vuxna för att kunna gå vidare. Men för att som vuxen kunna utgöra ett gott stöd för barnet så behöver man själv stöd och hjälp utifrån, antingen av släkt och vänner eller professionell hjälp, till exempel stödgrupp för vuxna (ibid.). ”Många föräldrar slår nästan knut på sig själva för att räcka till och göra det bra för barnen – men ingen kan vara en kärleksfull förälder 24 timmar om dygnet, 365 dagar per år. Det är att ställa orimliga krav på sig själv. Det viktiga är att de fel vi begår mot våra barn kompenseras av att vi så mycket oftare gör rätt” (ibid. s. 74).

Det finns inte en universallösning som passar alla, utan varje förälder och barn måste hitta sitt sätt att hantera det faktum att pappa eller mamma sitter i fängelse. Var och en måste utefter sin egen förutsättning försöka att återskapa en så normal och fungerande vardag som möjligt (ibid.).

8.3 Kommunikationsteori

Grundelementet i mänskligt samspel och relationer är överförandet av budskap, kommunikation. Genom överförandet av budskapet skickas signaler från sändare till mottagare med en direkt återkoppling (feedback). Detta budskap kan förmedla känslor, tankar, behov, värderingar etc. Överförande av budskap kan ske på olika sätt, verbalt eller icke-verbalt, medvetet eller omedvetet (Lundsby m.fl., 2000). I vår analys lägger vi fokus på den interpersonella kommunikationen mellan barn och förälder och barn och Solrosen, vilket innefattar projektsamordnare samt andra barn som deltagit i verksamheten.

Samtliga mammor upplevde att de hade lättare att kommunicera med sina barn innan den andre föräldern frihetsberövats. En mamma uttrycker att hennes barn var mycket öppnare innan det hände, men att barnet precis har kommit in i tonåren och att det kan vara svårt att skilja på vad som är vad. En mamma ansåg att barnet var öppnare, de hade det bättre hemma och var gladare innan pappan frihetsberövats.

En öppen kommunikation kring det traumatiska som hänt har ett tydligt samband med en bättre motståndskraft och över huvudtaget en bättre situation för barnens del efter en krissituation (Dyregrov, 1997). En öppen kommunikation kräver att man lyssnar till hela budskapet, både den verbala delen och den icke-verbala delen. Detta kräver mycket av den som lyssnar, det innebär bland annat att vara lyhörd och intresserad för vad den andre säger och menar. Det är viktigt att försöka hitta innehållet i budskapet istället för att fastna i innehållet samt att ge öppen och direkt feedback (ibid.). Det var projektsamordnarna på Solrosen som berörde detta ämne lite grann. De berättade att det är svårt som hemmavarande vårdnadshavare att både vara den som ska stötta och ge barnet omsorg samtidigt som föräldern själv kan må dåligt i situationen och själv behöva stöttning.

När vi blir mer medvetna om hur vi själva beter oss och hur vi interagerar med andra kan vi uttrycka våra känslor på ett bättre sätt och därmed uppnå våra mål och förstå andra människors behov och känslor på ett mer fullständigt sätt. Genom att noggrant iaktta våra

”Att våga sätta ord på hemligheten”

egna och andra människors reaktioner i ord och handling samt i vilket sammanhang de förekommer kan underlätta för oss att interagera mer effektivt (Dimbleby & Burton, 1997). En projektsamordnare på Solrosen beskriver att de har positiva och negativa rundor i gruppen, där barnen ges möjlighet att få berätta för varandra om något som de går och bär på. Genom att barnet blir lyssnad på och ges möjlighet att berätta för andra om sina känslor kan detta enligt projektsamordnaren leda till ökad självkänsla hos barnet. När vi återkopplar innebär det att vi lyssnat på den verbala kommunikationen, vilket innebär att den som talar känner sig trygg (Payne, 2002).

Av våra resultat har framkommit att barnen ofta använder sig av ett icke-verbalt sätt att kommunicera. Lundsby m.fl., (2000) menar att det icke-verbala språket fungerar bättre för att förmedla känslor och det verbala språket är bättre när man förmedlar fakta.

En mamma beskriver att hennes barn fick ont i magen och var väldigt ledsen. En annan mamma säger att hennes barn behövde få prata då barnet mådde väldigt dåligt. Att man har en social kommunikationsfärdighet innebär att man är mottaglig för både medveten och omedveten feedback (ibid.). En kommunikationsteoretisk grundprincip är att allt beteende i interpersonell interaktion är kommunikation vilket betyder att det registreras och tolkas av omgivningen. Det är omöjligt att inte kommunicera då ett icke-beteende är omöjligt (ibid.). När barnet kommer till Solrosen för första gången, beskriver en projektsamordnare att det är viktigt för barnet att kunna sätta ord på, våga berätta sin hemlighet att man har en förälder i fängelse. På Solrosen uppmuntrar man barnen att kommunicera oavsett om det sker verbalt som till exempel grupprundor, diskussion kring teman och icke-verbalt genom att barnen får rita, göra lerfigurer och leka. En projektsamordnare beskriver att vissa barn har svårt att uttrycka sig i ord kring sin situation i hemmet. En del barn vill inte gestalta hela sin familj i till exempel lera därför att de kan ha svårt med någon i familjen. Andra barn har till exempel pratat mer om sin katt än om sin egen familj och enligt projektsamordnaren kan katten ha en nog så viktig roll i barnets liv. Vid intervjuerna upplevde vi genom barnens sätt att använda sitt kroppsspråk att det fortfarande var svårt för barnen att prata om deras situation. Ett barn hade svårt att sitta stilla på stolen, barnets kroppsspråk uttryckte att det bara ville iväg så fort som möjligt. Ett annat barn uppvisade ett litet nervöst beteende, då hon ofta satt och sneglade på dörren till det rum där modern satt och fnissade lätt.

Ofullständiga budskap innebär att man som sändare utelämnar viktiga delar av den information som man som mottagare behöver för att kunna uppfatta budskapet korrekt. Detta innebär att man som mottagare måste gissa sig till vad som utelämnats (ibid.). I vårt resultat framkommer det inte några konkreta exempel på ofullständiga budskap. Däremot kan vi indirekt skönja att barnen väljer att antingen inte berätta alls om sina känslor eller utelämnar viss information, barnen vill inte belasta mamman ännu mer.

Indirekta budskap betyder att budskapet egentligen är avsett för någon annan än den person som mottar budskapet (ibid.). Båda projektsamordnarna menar att barnen kan rikta sin ilska mot mamman, skolan eller samhället, därför är en del av det viktiga arbetet med barnen att hjälpa barnen att rikta ilskan mot den person som ilskan är avsedd för (i våra fall, papporna). Det är oftast den hemmavarande vårdnadshavaren som får ta mycket av denna ilska, och riskerar gång på gång att bli testad och avvisad.

Det som framkommit hos alla tre mammor är att de varit nyfikna på vad barnet har gjort på Solrosen. Barnen på Solrosen har ett kontrakt i gruppen som innebär att det som sägs i gruppen stannar där. Barnen berättar att de inte gärna delar med sig av vad de har gjort på Solrosen, men att det är ok att mamma ändå frågar. En mamma säger att det gäller att hitta en

”Att våga sätta ord på hemligheten”

balans mellan att försöka prata och inte pressa barnet. Intensionsaspekten förmedlar de krav som sändaren ger uttryck för. Man kan säga att nästan alla typer av budskap innehåller mer eller mindre öppna uttryck för krav på mottagaren. Intentionen är många gånger dold i budskapet, då vi ofta är försiktiga med att öppet uttrycka våra krav vi har på den andre för att få våra önskningar och behov uppfyllda (ibid.).

Den största delen av all kommunikation bildar mönster. Det som utgör grunden för relationer till andra är hur människan vänjer sig vid förutsägbara och balanserade sätt att kommunicera med personer de träffar i vardagen (Payne, 2002). På frågan om mammorna ansåg att barnens deltagande på Solrosen hade bidragit till att de lättare kunde kommunicera hemma var alla tre mammorna rörande överens. Kommunikation innebär att både ge och ta emot budskap, därför måste öppenheten gälla både sändare och mottagare (Lundsby m.fl., 2000). Mammorna beskriver att deras kommunikation med barnen har blivit öppnare och att barnets deltagande har hjälpt dem i den svåra situationen. En mamma menade att tiden också har hjälpt familjen att smälta det som hänt. Två av barnen upplever att det har blivit lättare att prata med mamman om den frihetsberövade föräldern, ett barn är osäker på om det blivit lättare att prata med mamman, då barnet inte brukar berätta för sin mamma hur det känner. Ett barn tycker att det blivit lättare att prata med mamma efter att barnet har pratat om den frihetsberövade föräldern efter sitt deltagande på Solrosen. När vi frågade barnen om de brukar prata med mamman om att pappa sitter i fängelse samt om mamman brukar prata med barnet om hur hon känner inför detta, svarar två av barnen att de inte brukar prata med mamma om pappa men att mamma ibland brukar berätta att hon är ledsen, ett barn uppger att det brukar prata med mamma, men att mamma inte pratar med barnet om sina känslor.

På Solrosen märker man skillnad på barnens sätt att kommunicera efter det att de deltagit i verksamheten. En projektsamordnare säger att det har blivit lättare för barnen att prata, de känner sig tryggare då de har fått tillåtelse och hjälp med att sätta ord på sina känslor. Generellt upplever personalen på Solrosen att de hemmavarande vårdnadshavarna tycker att det har blivit lättare att prata hemma och att föräldrarna inte blir lika avvisade av barnen.

9. DISKUSSION

Vi ville undersöka om kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren förändrats efter barnets deltagande i Solrosen, samt vad de anställda vid Solrosen ansåg sig ha bidragit med gällande detta. Vi valde att undersöka kommunikationen mellan den hemmavarande vårdnadshavaren och barnet då vi anser att kommunikationen utgör en stor del av relationen i helhet. Vi tror att för de barn som befinner sig i en sådan här utsatt situation är kommunikationen en av de viktigaste hjälpmedlen för att barnet ska kunna bearbeta det som skett, vilket kan leda till en snabbare återhämtning.

Med hjälp av kvalitativa intervjuer har vi intervjuat barn, föräldrar och projektsamordnare. Det som framkom under våra intervjuer är att barn och föräldrar inte riktigt har samma uppfattning gällande förändringen i kommunikationen och relationen. Föräldrarna upplevde att deras relation till barnet har förändrats till det bättre efter barnets deltagande i Solrosen, genom att kommunikationen blivit öppnare. Vi tror att barnen inte riktigt förstått att begreppet kommunikation utgör en viktig del av relationen, vilket bidragit till att barnen tycker att kommunikationen med modern har blivit bättre, men att deras relation inte har förändrats nämnvärt efter barnets deltagande i Solrosen. Detta kan till stor del bero på att våra intervjufrågor kan ha varit för svåra för barnen att förstå och att vi heller inte lyckats med att omformulera frågorna rörande kommunikation och relation tydligt nog. Projektsamordnarna ansåg generellt att de hade upplevt att det skett en förändring i kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren efter avslutat deltagande. Detta framkom i det obligatoriska avslutningssamtal Solrosen har med föräldrar och barn.

För att få hjälp med att undersöka huruvida kommunikationen förändrats mellan barn och hemmavarande förälder, valde vi att använda oss av följande teorier:

KASAM, är den teori som verksamheten Solrosen utgår ifrån genom att barnen får träffa andra barn i liknande situationer, de får hjälp med att sätta ord på sina känslor. Genom de olika teman som Solrosen följer, får barnen hjälp med att hantera skuld och skamkänslor samt att förstå att det är inte barnets fel att föräldern sitter i fängelse. Dessa saker kan bidra till att öka barnets känsla av sammanhang.

Resiliens, risk- och skyddsfaktorer innebär att barnet får hjälp med att öka sin tro på att kunna hantera stress och riskfaktorer i sin omgivning. Vi tror att barnets deltagande på Solrosen utgör en stor skyddsfaktor för barnen i denna utsatta situation. Det är viktigt för barnet att få en tro på framtiden och en känsla av kontinuitet. I resiliens framhäver man vikten av en trygg anknytning under uppväxttiden. Detta kan innebära skillnaden i hur ett barn hanterar en svår situation. Vi upplevde att de barn som vi intervjuade hade relativt gynnsamma uppväxtförhållanden samt att föräldrarna var väldigt måna om barnets välbefinnande.

Kommunikationsteorin är den teori som har gått som en röd tråd genom hela vår uppsats. Även de två ovannämnda teorierna tar upp kommunikation som en viktig del i att hjälpa barnet att få en känsla av sammanhang och öka barnets förmåga att hantera en besvärlig situation. Vårt intervjumaterial handlade till stor del kring hur barn och förälder kommunicerade med varandra. Projektsamordnarna på Solrosen framhöll vikten av en fungerande kommunikation mellan barn och förälder samt mellan barnen som deltar i Solrosen.

Vi upplever att våra utvalda teorier har varit till stor hjälp för att kunna analysera vårt material, och dessutom hjälpt oss att få en större insikt i för hur dessa familjer upplevt en situation där

”Att våga sätta ord på hemligheten”

den ena föräldern plötsligt försvinner. Under våra intervjuer har vi förstått att känslor av skuld och skam är vanligt hos både barn och förälder. Vi upplevde att barnen fortfarande hade svårt att berätta om sin situation, medan mammorna var betydligt öppnare. Barnen använde sig av en mer icke-verbal kommunikation då de ibland uppvisade ett ledset och nervöst beteende.

Våra intervjuer skedde i familjernas hem. Detta var både positivt och negativt. Vi var tacksamma att familjerna ville ta emot två främmande personer, då detta gav oss en möjlighet att få ta del av familjens liv på ett sätt som inte hade varit möjligt om vi intervjuat dem i Solrosens lokaler, vilket vi tror bidrog till att både barn och förälder kände sig tryggare. Det som vi tror kan ha varit negativt är att föräldrarna satt i rummet bredvid medan vi intervjuade deras barn. Ett barn frågade till och med sin mamma efteråt om hon hade hört vad barnet sagt. Vi tyckte att det var svårt att intervjua barnen, dels för att vi inte har speciellt mycket erfarenhet av att prata med barn på det sättet och dels upplevde vi att barnen fortfarande hade svårt att uttrycka sina känslor kring den situation de befinner sig i. Vi hade nog naivt trott att barnen hade kommit längre i sin bearbetning, men så var inte fallet. Ibland ställde vi för svåra frågor till barnen, så vi fick omformulera oss ganska mycket, vilket också ledde till att vi ställde en hel del ledande frågor, detta var dock nödvändigt då barnen var ganska fåordiga. Efter intervjuerna var vi båda påtagligt känslomässigt berörda av dessa familjer och deras livssituation, då vi inte tidigare har haft erfarenhet av hur barn och föräldrar hanterar den situation som uppkommer där den ena föräldern frihetsberövats.

Vi intervjuade två projektsamordnare i Solrosen lokaler. Vid deras intervjuer blev det uppenbart för oss vilket enormt stöd denna typ av verksamhet utgör för dessa familjer. Vår uppfattning är att på Solrosen arbetar engagerade personer med ett stort intresse och hjärta för dessa utsatta barn och deras familjer. Våra familjer upplevde Solrosen som ett ställe där man kan känna sig som hemma. Solrosens lokaler ger ett hemtrevligt intryck och tillsammans med personalens avslappnade sätt att vara, är vi inte alls förvånade över att familjerna känner så.

Vid vårt första möte med projektsamordnarna på Solrosen hade vi många diskussioner om vad vi skulle skriva om. Det finns väldigt mycket intressanta frågeställningar man kan använda sig av. Vi var i första hand inte intresserade av verksamheten som sådan, utan mer av barnen och dess familjer samt de anställda på Solrosen. Den forskning som finns handlar mest om de frihetsberövade föräldrarna och deras situation. Det är inte många forskare som tar upp situationen för den hemmavarande vårdnadshavaren. Därför tyckte vi att det skulle vara intressant att ta reda på mer om kommunikationen mellan barnet och den hemmavarande vårdnadshavaren. Hade vi haft mera tid på oss hade det varit väldigt intressant att även intervjua den frihetsberövade föräldern för att se hur barnets deltagande på Solrosen förändrat barnets kommunikation till den fängslade föräldern. En frihetsberövad pappa erbjöd sig att också bli intervjuad, tyvärr var detta inte möjligt, då det inte hade någon relevans för syftet med vår uppsats. Det hade också varit intressant att undersöka mer hur relationen (inte bara den kommunikativa delen) mellan barnet och föräldrarna, både den hemmavarande vårdnadshavaren och den frihetsberövade föräldern, förändrats efter barnets deltagande i Solrosen. En annan intressant frågeställning som också kom upp i våra diskussioner med Solrosen var, att enligt projektsamordnarna är det merparten etniskt svenska barn som deltar i verksamheten och vi ställer oss frågan: varför är det så? Vi tror att en orsak kan vara att man i vissa kulturer väljer att hålla ”hemligheten” inom familjen. Andra intressanta forskningsområden hade varit att titta på hur kommunikationen hade sett ut mellan barn och den hemmavarande vårdnadshavaren i de fall då den hemmavarande vårdnadshavaren inte är barnets förälder, utan barnet kanske är familjehemsplacerat. Det hade också varit intressant att titta på könsaspekten, finns det märkbara skillnader i kommunikationen med hemmavarande vårdnadshavare beroende på om barnet är pojke eller flicka? Finns det märkbara skillnader i

”Att våga sätta ord på hemligheten”

kommunikationen med barnet beroende på om den hemmavarande vårdnadshavaren är man eller kvinna?

Vi upplever att de barn vi träffat behöver mer tid på sig att bearbeta det som hänt. Papporna sitter fortfarande fängslade ett antal år till, vilket innebär att situationen för barnen inte förändras förrän den dag pappan avtjänat sitt straff. Detta kommer dock att innebära andra förändringar för familjen då man ska ”återgå” till att bli en hel familj igen. Mammorna verkade ha kommit längre i sin bearbetning, men så har de också ett ansvar för de övriga familjemedlemmarna, vilket vi tror leder till att mammorna ibland tvingas hålla tillbaka sina känslor. Det som också indirekt framkom i våra intervjuer med barnen var att de inte gärna visar att de är ledsna inför sina mammor, då de är rädda för att göra mamma mera ledsen.

Avslutningsvis vill vi säga att detta har varit en fantastisk resa, att få ta del av dessa familjers livssituation samt att få en djupare inblick i Solrosens verksamhet. Då vi har tagit del av den forskning som finns, har vi även fått en djupare kunskap kring detta ämne. Efter att vi skrivit klart vårt resultat och analys blev det ganska tydligt för oss att kommunikationen mellan barnet och föräldern har förändrats och att utgör Solrosen ett ovärderligt stöd för barnet när det gäller att våga sätta ord på och dela sin ”hemlighet” med andra barn.

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur

Andersen I. (1998): *Den uppenbara verkligheten – val av samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur

Antonovsky A. (1991): *Hälsans Mysterium*, Stockholm: Natur och kultur.

Barnombudsmannen (2004): *Straffa inte barnet- en studie av barnperspektivet inom kriminalvården*. Barnombudsmannen rapporterar 2004:01

Björkhagen Thureson, A. (2005): *Men jag fick icke reda varför du kom i fängelset*. Malmö Högskola: FoU rapport 2005:1.

Cristianson, S-Å & Engelberg, E & Holmberg U. (1998): *Avancerad förhörs och intervjumethodik*. Stockholm: Natur och Kultur

Dimbleby, R & Burton, G. (1997): *Oss emellan- mellanmänsklig kommunikation*. Lund: Studentlitteratur.

Dyregrov, A. (1997): *Barn och trauma*. Lund: Studentlitteratur.

Helmen Borge, A-I. (2005): *Resiliensrisk och sund utveckling*. Lund: Studentlitteratur

Hindberg, B. (2001): *När omsorgen sviktar- Om barns utsatthet och samhällets ansvar*. Borås: Centraltryckeriet.

Jewett Jarrat, C. (1996): *Barn som sörjer- Att hjälpa barn att klara av separationer och förluster*. Slussens Bokförlag: Göteborg.

Johnston, D. (1995): Effects of parental incarceration i Gabel K.& Johnston D. (red.) *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books.

Kvale, S. (1997): *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Larsson, S & Lilja, J & Mannheimer, K. (2005): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Lindblad, I-B. (1998): *Uppsatsarbete En kreativ process*. Lund: Studentlitteratur

Lindstein, T. (2001): *Vändpunkten- ur barnens och ungdomarnas perspektiv*. Stockholm: Gothia.

Lundsbye, M, m.fl. (2000): *Familjeterapins grunder*. Borås: Centraltryckeriet.

Melin, M. (1998): *Fångarnas Barn*. Kristianstad: Kristianstads Boktryckeri AB.

Payne, M. (2002): *Modern teoribildning i socialt arbete*. Falköping: Elanders Gummessons.

”Att våga sätta ord på hemligheten”

Seymor, C. (2001): ”Children with parents in prison- Child welfare policy, program and practice issues” i Seymor C. & Finney Hairston C. (red) *Children with parents in prison- Child welfare policy, program and practice issues*. New Brunswick USA: Transactions Publishers

Svenning, C. (2003): *Metodboken*. Eslöv: Lorentz Förlag

Widerberg, K. (2002): *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur

Internet:

<http://www.bryggan.a.se/ombryggan.php?bkg=1>

http://www.kvv.se/templates/KVV_InfoMaterialListing_4075.aspx

Informationsblad:

Solrosen

”Att våga sätta ord på hemligheten”

BILAGA 1

Intervjufrågor barnen

Barnet och verksamheten Solrosen

- **Hur gammal är du?**
- **När du varit hos Solrosen på studiebesök, vad tänkte/tyckte du då om verksamheten?**
 - Vem följde med dig på studiebesöket?
- **Berätta varför du började i en grupp på Solrosen?**
 - Sitter din mamma eller pappa i fängelse fortfarande?
 - Hur fick du ni reda på att verksamheten Solrosen fanns?
- **När du började på verksamheten Solrosen, vad hade du då för förväntningar?**
- **När du nu ser tillbaka på ditt deltagande i verksamheten blev det som du förväntat dig?**

Barnet och hemmavarande förälder/vårdnadshavare

- **Vad skulle du säga beskriver en relation mellan barn och förälder**
 - Vad skall en relation mellan barn- förälder innehålla?
 - Vad tycker du är viktigt i relationen barn- föräldrar?
- **Brukar du och din mamma/pappa prata om vad du gjort i gruppen när du kommer hem från Solrosen?**
 - Vad pratar ni om då?
 - Vem av er börjar prata om hur du har haft det?
 - Hur känns det att prata om det som ni gjort i gruppen?
- **Blev det lättare att prata med mamma/pappa om att mamma/pappa sitter i fängelse efter att börjat delta i gruppen på Solrosen?**
 - På vilket sätt har det i så fall blivit lättare?
 - Vad brukar ni prata om när ni pratar om mamma/pappa i fängelset?
- **Pratar du och mamma/pappa om hur du känner inför att mamma/pappa sitter i fängelse?**
- **Pratar mamma/pappa med dig om vad hon/han känner inför att din mamma/pappa sitter i fängelse?**
- **Finns det några andra personer som du pratar med om detta?**

”Att våga sätta ord på hemligheten”

BILAGA 2

Intervjufrågor hemmavarande förälder/vårdnadshavare

- **När ni varit på studiebesök hos Solrosen vad tänkte du om verksamheten då?**
- **Berätta varför du ville att ditt barn skulle delta i verksamheten Solrosen?**
 - Hur kom du i kontakt med verksamheten Solrosen?
- **Vad hade du för förväntningar på verksamheten Solrosen innan ditt barn började där?**
- **Har dina förväntningar på verksamheten införlivats?**
- **Hur berättade du för ditt barn att mamma/pappa sitter i fängelse?**
- **Hur upplevde du att ditt barn hanterade de du berättade?**
- **Upplever du att du kan prata med ditt barn om att mamma/pappa som sitter i fängelse?**
- **Upplever du att du och ditt barn innan allt hände hade lätt för att prata om saker?**
- **Upplever du att ditt barns deltagande i verksamheten Solrosen bidragit till att förändra erat sätt att kommunicera med varandra hemma?**
 - I så fall, på vilket sätt?
- **Vad anser du att en barn- och föräldrar relation skall innehålla?**
 - Vad tycker du är viktigt i relationen förälder- barn?
- **Vad tycker du har varit det mest svåraste i din relation med ditt barn under den här tiden?**
- **Vad tror du har varit det mest svåra i ditt barns relation till dig under den här tiden?**
- **Pratade ni om hur barnet upplevde sitt deltagande i Solrosen och vad som hände under mötena?**
 - Vem av er började att prata om det?
- **Tycker du att ditt barns deltagande i Solrosen bidragit till att förändra relationen mellan dig och ditt barn?**
 - I så fall, på vilket sätt?
- **Pratar du med ditt barn om dina känslor inför att din partner sitter i fängelse?**
- **Upplever du att det är någon skillnad för ditt barn att prata om sin situation även med andra i och med deltagandet på Solrosen?**

”Att våga sätta ord på hemligheten”

BILAGA 3

Intervjufrågor projektsamordnare

- **Hur länge har du jobbat i verksamheten?**
- **Vilken profession tillhör du?**
- **Vad tror du kan vara svårt i barn och förälder relationen hemmavid när det gäller att handskas med att den ena föräldern sitter i fängelse?**
- **Vad anser du att en barn- och föräldrar relation skall innehålla?**
 - Vad tycker du är viktigt i relationen förälder- barn?
- **På vilka sätt tror du att ni kan bidra till att förändra relationen mellan barn och förälder?**
- **Hur upplever du att barnet är när det kommer till verksamheten första gången?**
- **Hur upplever du att föräldern är när den kommer till verksamheten första gången?**
- **Pratar ni med barnen om deras relation med den hemmavarande föräldern?**
 - Hur upplever ni i så fall hur det är för barnet att prata om detta?
- **Märker du några förändringar hos barnet efter avslutad termin? I så fall vilka?**
- **Märker du några förändringar hos hemmavarande vårdnadshavare efter avslutad termin? I så fall vilka?**

”Att våga sätta ord på hemligheten”